

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ
ПИТАННЯ**

№ 1 (12), 2016

ЗАСНОВАНО У 2014 РОЦІ

**СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ KB № 20877-10677P**

ВИХІД З ДРУКУ: ВІСІМ РАЗІВ НА РІК

Засновники

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом» (м. Київ)
кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету
кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету

Інститут наукового прогнозування
(м. Київ)

Інститут реклами (м. Київ)

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія)

Громадська організація "Асоціація
"Аналітик" (м. Вінниця)

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція)

Українське товариство російської
культури "Русь"

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ
Science Index

Журнал включено до
наукометричної бази

даних «Російський індекс наукового
цитування» («РІНЦ SCIENCE INDEX»).

Ліцензійний договір № 260-04/2014
від 28.04.2014

Електронна версія журналу

[http://www.naukajournal.org/index.php/
Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

**THE SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE:
HUMANITARIAN ISSUES**

№ 1 (12), 2016

WAS FOUNDED IN 2014

**CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION**

KB № 20877-10677P

IT IS ISSUED EIGHT TIMES A YEAR

Founder

Center for International Scientific
Cooperation "TK Meganom"
Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National
Trade and Economic University
Department of social and political
sciences, Vinnytsia National
Technical University
Institute of Scientific Forecasting
(Kyiv)

Universities' Institute of Advertising
(Kyiv)

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch)

NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia)

International Society for Human
Rights (Ukrainian section)

Ukrainian Society of Russian Culture
"Русь"

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ
Science Index

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Registration Certificate № 260-
04/2014
dated 28.04.2014

The electronic version
[http://www.naukajournal.org/
index.php/Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

Редакційна колегія:

Ореховський Вадим Олегович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету; Головний редактор;

Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;

Юрій Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;

Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;

Безаров Олександр Троянович, кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Корнієнко Валерій Олександрович, доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації " Аналітикум ", завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Денисюк Світлана Георгіївна, доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Докаш Оксана Юріївна, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Чікарькова Марія Юріївна, доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;

Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;

Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;

Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково - дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаника;

Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

УДК 821.161.1.09(081)

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ БУНТ NATŪRA NATURĀTA У ГОГОЛЯ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

доктор філологічних наук, Абрамович С. Д.

Національний університет імені Івана Огієнка, Україна,
Кам'янець-Подільський

Предметом дослідження є методологічні засади вивчення гоголівської художньої концепції природи. Метою роботи є показати, що архаїчна міфологія та християнська релігія в їхньому протистоянні залишаються глибинною основою для письменника Нового часу, і тому в казусі Гоголя важливо врахувати не лише пейзаж як такий, а й такі чинники формування художнього образу, як «панічний міф» в язичницькій слов'янській колективній підсвідомості та інтертекстуальна роль Біблії. Автор статті особливо зосереджується в якості репрезентативного прикладу на повісті «Зачароване місце». Як результат, виявляється, що в цій «фламандсько-малоросійській» ідилії присутній макабристичний виворіт. Natūra naturāta (природа породжена) постає в гоголівському художньому образі як «бунтівне Творіння», в якому не відчувається присутність Творця; воно постає проти нав'язаної їй морфології і тяжіє до диспропорції, безобразності, вибуху. Це відкриває шлях до нового прочитання гоголівського пейзажу.

Ключові слова: релігійний світогляд, Творець і Творіння, природа, художній образ, макабристика,.

доктор филологических наук Абрамович С. Д. Экзистенциальный бунт NATŪRA NATURĀTA у Гоголя как литературоведческая проблема/

Национальный университет имени Ивана Огиенко, Украина, Каменец-Подольский

*Предметом исследования являются методологические основы изучения гоголевской художественной концепции природы. Цель работы – показать, что архаическая мифология и христианская религия в их противостоянии остаются глубинной основой для писателя Нового времени, и поэтому в случае Гоголя важно учесть не только пейзаж как таковой, но и такие составные формирования художественного образа, как «панический миф» в языческом славянском коллективном бессознательном и интертекстуальная роль Библии. Автор особенно сосредоточивается, в качестве репрезентативного примера, на повести «Заколдованное место». Как результат, обнаруживается, что в этой «фламандско-малороссийской» идиллии присутствует макабристическая изнанка. *Natūra naturāta* (природа порожденная) предстает в гоголевском художественном образе как «мятежное Творение», в котором не чувствуется присутствия Творца; оно бунтует против навязанной ей морфологии и тяготеет к диспропорции, безобразности, взрыву. Это открывает путь к новому прочтению гоголевского пейзажа.*

Ключевые слова: религиозное мировоззрение, Творец и Творение, природа, художественный образ, макабристика.

Ph.D. Abramovich S. D. Existential revolt of Gogol's NATŪRA NATURĀTA as literary problem/ National University named after Ivan Ogienko, Ukraine, Kamenets-Podolski

The subject of the study is methodological principles of the study of Gogol's artistic conception of nature. The aim is to show that the archaic mythology and Christian religion in their opposition remain deep foundation for the New Time writer. Therefore, in the Gogol's casus is important to consider not only the landscape as such, but also such factors shaping the artistic image – as "panic myth" in the collective subconscious pagan Slavic and intertextual role of the Bible,

The author particularly focuses, as an example, on the story "The Enchanted place". As a result, in "Flemish-Ukrainian" idylls present macabre situations underside. Natūra naturāta (Nature created) is perceived in Gogol's artistic image as "rebel of Creation": we does not feel the Creator's presence there; it rebels against her imposed morphology and tends to disproportion, ugliness, explosion. This opens the way for new reading Gogol landscape.

Keywords: religious ideology, Creator and the Creation, nature, artistic image, macabraccia,

Введение. Natūra natūrans (природа творящая) и natūra naturāta (природа порожденная) – термины философии Спинозы, у которого «природа» и «Бог» мыслятся как единственно существующая и нераздельная субстанция. Спиноза был пантеистом, не выводящим бытие Бога за пределы материального мира; его концепция несовместима с христианским представлением о внеположности Бога Природе, его трансцендентности. Но пределы, установленные Спинозой, повлияли на сознание эпохи Модерна, поставившей в центр бытия Человека в материальном мире, который он, человек, стремится обустроить и переустроить по своему разумению.

Однако, вопреки титаническим усилиям секуляризации, христианская религия все же остается глубинным основанием европейской культуры, а Библия – ее интертекстом. Как отметил сегодняшний французский философ О. Бульнуа, именно христианское Средневековье поставило те основные вопросы, которые эпоха Модерна и Постмодерна лишь варьирует и перетасовывает [5]. А система ценностей Модерна, создававшаяся «вопреки» христианству, имплицитно сохранила основные аксиологические установки последнего, хотя часто как бы со знаком «минус» [13].

Поэтому ключи к творчеству большого писателя Нового времени следует искать в его религиозных / антирелигиозных установках (по сути, перед нами лишь разное решение одних и тех же экзистенциальных

вопросов). Но Гоголю в нашей литературоведческой классике в этом отношении, что называется, не повезло. Началось все с предельно резкой оценки В. Белинским «Выбранных мест из переписки с друзьями» и органически продолжающей Белинского попытки Н. Чернышевского объявить Гоголя главой натуральной школы и «чистокровным» реалистом, которого будто бы интересовала исключительно социальная действительность. Вслед за этим поднялась и удержалась на уровне девятого вала волна тенденциозных оценок и формулировок типа «Гоголь и николаевская Россия». Писателя в советской науке трактовали как сатирика и обличителя, в то же время – как певца «фламандско»-жизнеутверждающего начала, чуть ли не провозвестника революции 1917 года.

Сегодня все это отпало, как иссохшая дешевая покраска. Уже в 80-е годы прошлого века в полную силу зазвучали мнения о Гоголе-христианине, Гоголе-мистике. Но и тогда, и в сегодняшней нашей постсоветской науке, сохраняется своя система табу, пусть и ослабленная духовными потрясениями последних десятилетий. Так, никто не удивится, если литературовед анализирует увлеченность какого-нибудь авангардиста XX века «левой» идеологией с тщательным выявлением оттенков типа «сталинист», «троцкист», «ревизионист». Но когда речь заходит о религиозной идеологии, воскресают привычные опасения: а не по части ли религиоведения, или, того пуще, теологии все это? Думается, что анализ религиозных идей писателя должен быть развернут с не меньшей полнотой и обстоятельностью, чем анализ социологических или политических моментов. Как писал основоположник экспериментальной психологии Т. Флурнуа, даже «совершенно выключая метафизические проблемы, вытекающие из коэффициента или чувства трансцендентности, психология не перестает признавать самый факт этого чувства и исследовать его насколько возможно точно во всех его оттенках и изменениях, как психический элемент, являющийся составной частью религиозного опыта» [12, с. 210].

А «гоголевский коэффициент трансцендентности» выражен весьма специфически. Опыт соприкосновения со Святым, по мнению крупнейшего теолога и религиоведа начала XX в. Р. Отто, предполагает познание не только Добра, но и глубин Зла. Как писал исследователь, «...на первой ступени своего развития религиозное чувство выступает поначалу только одним своим полюсом, а именно отталкивания, обретая контуры впервые в облике демонического ужаса» [10, с. 60].

Вот и в гоголевской *natūra naturāta* – природе порожденной (т. е., созданной Богом), – чаще всего вовсе не ощущается присутствия Создателя. Это странная реальность, как бы распираемая изнутри какими-то демоническими импульсами, деформированная и разрушительно-динамичная, как бы бунтующая против навязанной ей морфологии и тяготеющая к диспропорции, безобразности, взрыву. В «фламандско-малороссийской» идиллии присутствует макабристическая изнанка. Этот мир настолько пронизан силовыми линиями инобытия, смутно, но со всей несомненностью ощущаемого писателем, что, при всей своей «похожести» на то, что привычно именуется «реальностью», путеводителем по социальным или политическим проблемам служить никак не может.

Но и активное стремление некоторых сегодняшних российских гоголеведов объявить все написанное Гоголем сугубо душеспасительным, «православным» творчеством, усердное помáзание писателя густым елеем, не изгоняют тоскливого чувства, сигнализирующего, что в гоголевском мире на самом деле не все так благостно и нравоучительно. «Он хотел бы быть Рафаэлем, а был Иеронимом Босхом», – сказал о Гоголе Анри Труайя.

И уже в одной из самых ранних украинских повестей – в «Заколдованном месте» – действительно обнаруживается, что прелесть земного чувственного бытия, в частности, пресловутая малороссийская идиллия, имеет свою инфернальную изнанку. Эта ситуация репрезентативна, так как религиозное сознание Гоголя со временем только укреплялось.

Искони у восточных славян своих чертей было предостаточно, о чем свидетельствовало уже хотя бы развернувшееся как раз в гоголевскую эпоху изучение собственного фольклора, но одно время генезис «чертовщины» в гоголевском художественном мире искали преимущественно в наследии элегического романтизма, будто бы «вдруг» насадившего на Руси сонмы западноевропейских чертей и ведьм. В пору активной секуляризации культуры бесовское у Гоголя воспринималось как чисто литературная игра, и прекратилось такое восприятие лишь в годину торжества символизма. Но советскому литературоведению символизм, понятно, был не указ: сатанинская стихия у Гоголя стала еще более усиленно трактоваться как исключительно «литературный прием», причем интерпретируемый уже как средство реалистической типизации. Одному Богу известно, отчего это, к примеру, вареник, который сатанинским способом сам пихается в горло колдуна Пацюка, должен быть способом реалистического обобщения: массово, что ли, практикуют колдуны такие штуки?

Впрочем, гоголевская чертовщина стала теперь возводиться к фольклорным корням и трактоваться исключительно как стилизация, причем «фольклорное» и «книжное» четко дислоцируются. Характерна, например, статья Е. Анненковой о соотношении фольклорной и книжной традиции в «Вечерах...» [3], хотя она – лишь рядовой пример из длинного однотипного ряда. А. Гольденберг в монографии «Архетипы в поэтике Н. В. Гоголя» отмечает, что за почти двухвековую историю изучения творчества писателя накопилось столько ценных наблюдений, связанных с проблемой гоголевского фольклоризма, что обзор работ на эту тему мог бы стать предметом самостоятельного научного исследования [9, с. 13]. При этом обычно акцентировались «жизнеутверждающие начала», «карнавальность», хотя проницательные исследователи отмечали, скажем, полную мертвенность гоголевских старух, тупо голосащих с притопом ритуальные фольклорные формулы (Ю. Манн). Лишь с падением табу на изучение «декадентов» стала,

как уже говорилось, активно муссироваться отринутая было интегрирующая концепция Д. Мережковского, справедливо отметившего глубокий религиозный базис гоголевских представлений о прекрасном и должном. Однако, по Мережковскому, «черт» у Гоголя – уже не прельщающая демоническим блеском маска. Страшна его пошлость, человеческое, слишком человеческое лицо.

Но уже ранние украинские повести, не говоря уж о таких пронизанных «чертовщиной» вещах, как «Нос», как-то в этот формат не вписывались, в связи с чем активизируется внимание к «барочным» корням Гоголя: как известно, именно барокко активно насаждало представление о двоemiрии спиритуального и телесного. Здесь с особой рельефностью выступили некоторые архетипы, интенсивно муссируемые как в барокко вообще, так и в барокко украинском [9]. Вместе с тем, Гоголь вполне осознанно использовал традиции европейского барокко, что интенсифицировало его собственный стилевой поиск: ведь именно в рамках барокко, в контексте возрождения язычества и ведьмовских процессов, макабристика становится излюбленным мотивом литературы и искусства.

Повышенное внимание к макабристике Гоголя обнаруживается в ряде современных исследований, что подчеркивает актуальность проблемы. Вместе с тем, как ни странно, именно специфика этой макабристики не слишком занимают исследовательское внимание.

Возьмем несколько характерных работ. Так, например, в кандидатской диссертации И. Трофимовой отмечено, что миф о Гоголе-юмористе создала современная Гоголю критика, определившая, в частности, и довольно поверхностное мнение Пушкина о «Вечерах...» как «истинно веселой книге» [11, с. 4]. Сложность и неоднозначность поэтических решений первого повествовательного цикла писателя стали очевидны лишь при расширении культурно-философского контекста изучения (впрочем, сама Трофимова, обратившись к «Заколдованному месту», изучает только особенности

трансформации неких сюжетных и мотивных комплексов). Приходит осознание того, что двоемирие у раннего Гоголя – четкий принцип, выливающийся в развернутый композиционный прием [11, с. 55-80]; в частности, верно отмечается, что «...мотив вторжения «чужого» в «свой» мир инвариантен для «Вечеров...», а в «Заколдованном месте» пребывание в «чужом» пространстве – фантастической области обитания inferнальных персонажей – опасно для протагониста [7, с. 19, 13] – трудно с этим не согласиться (как и с тем, что это, в общем-то, вещи очевидные). Более того, семантика «Заколдованного места» приобретает подчас истолкование сужающее и уводящее в проторённые «горизонтальные» колеи социологизированного мышления – как «прикрепленность к месту», причем в логический ряд ставятся такие категории, как логос, место и должность [4, с. 66-68], а доминирующий у Гоголя панический «ужас сверхъестественного» вообще не берется во внимание. На этом обзор литературы, за стесненностью места, закончу, упомянув, что лишь в одном исследовании проблема «демонического ужаса», жуткого и необъяснимого прободения реальности в украинских повестях Гоголя, навеянных старинным языческим фольклором, ставится во главу угла [1, с. 77-80].

В избранном нами в качестве характерного примера «Заколдованном месте» живая реальность старинного украинского сельского быта исподволь прорастает архаическим паническим страхом перед глубинами неизведанной Натуры, и загадка извилистого приближения к Сакральному столь же волнующа, сколь и искусно скрыта в толще локального колорита.

Просвещенные читатели XIX-XX столетий находились в плену великого порыва *Entzauberung der Welt* – «расколдовывания мира». Данное понятие обозначает длящийся еще со времен поздней античности процесс изживания магическо-мистического мироощущения, который достигает апогея в Новое и Новейшее время. Правда, сам термин как таковой введен М. Вебером лишь в начале XX века, но осознание того, что все эти наяды и

дриады античности – сущий вздор, формировалось благодаря христианскому, а позже – научному сознанию. Вот и в пейзаже Гоголя видели некую «роскошную малороссийскую природу», мажорную картинку с забавными виньетками по краям вроде русалок и колдунов. Между тем, достаточно посетить родовое имение Гоголя в Диканьке, взглянуть на обрамленную дикими зарослями речную гладь с большого плоского камня, на котором, по преданию, любил сидеть будущий писатель, ощутить жутковатую, «готическую» атмосферу гоголевской спальни, где в черноте как бы фосфоресцируют зеленоватые пятна живописных миниатюр, чтобы ощутить особый, «панический» настрой.

В этом мире процветает «человек телесный». Даже порыва человеческой «страстной» души, ни, тем более, веяния Духа, который «дышит, где хочет» (Ин. 3:8), тут пока не ощущается. Человеческое существо исполнено «телячьего восторга», наивного, детского доверия к миру, и если и напоминает что возвышенное «из литературы», то разве обезумевшего и впавшего в животное состояние библейского Навуходоносора: «Я тогда был еще дурень. Всего мне было лет одиннадцать; так нет же, не одиннадцать: я помню как теперь, когда раз побежал было на четвереньках и стал лаять по собачьи, батя закричал на меня, покачивая головою: «Эй, Фома, Фома! тебя женить пора, а ты дуреешь, как молодой лошак!» [8, т. I, с. 294].

В этом языческом бытии бодры и свежи что старый, что малый; «телесного энтузиазма» не занимать и патриарху-деду. Жизнеутверждающая ситуация доброго застолья в ходе встречи с чумаками вызывает у старинушки всплеск витальной энергии:

«Долго глядел дед на нас, сидя с чумаками. Я замечаю, что у него ноги не постоят на месте: так, как будто их что-нибудь дергает.

– Смотри, Фома, – сказал Остап, – если старый хрен не пойдет танцевать!

Что ж вы думаете? не успел он сказать – не вытерпел старичина! захотелось, знаете, прихвастнуть пред чумаками.

– Вишь, чертовы дети! разве так танцуют? Вот как танцуют! – сказал он, поднявшись на ноги, протянув руки и ударив каблуками.

Ну, нечего сказать, танцевать-то он танцевал так, хоть бы и с гетьманшею. Мы посторонились, и пошел хрен вывертывать ногами по всему гладкому месту, которое было возле грядки с огурцами» [8, т. I, с. 296-297].

Но дело в том, что в языческих культурах танец был вещью магической. «Человек еще не столько осмысливает бытие, сколько, охваченный ужасом, стремится побороть его – силой магии, не-обыденной ходьбой – танцем, не-обыденным – певучим – языком, не-обыденной одеждой и т. д.» [2, с. 20]. В мифах боги танцуют, создавая мир; вся изменчивая материя, – говорится в Ведах, – есть танец богов – Ли́ла. Танец был частью магического ритуала: посредством танца древние народы вызывали дождь, обеспечивающий урожай. Танец в язычестве является также и демоновызыванием: к примеру, в современной практике вуду́ обряды, связанные с «вызыванием дождя», перетекают в танцы, вызывающие появление чудовищных богов, и танцы эти являются чистейшей воды черной магией. И здесь танец персонажа – это архетип вызывания нечистой силы.

Вот и гоголевский дед, заматеревший в телесном бытии, дотанцевал до некой черты, за которой законы физического мира вдруг перестают работать. Автор вдруг, без предупреждения, погружает читателя в «языческое пространство, где под тонкой корочкой христианской цивилизации притаились древние ужасы народной демонологии» [6, с. 12]: «Только что дошел, однако ж до половины и хотел разгуляться и выметнуть ногами на вихорь какую-то свою штуку, – не поднимаются ноги, да и только! Что за пропасть! Разогнался снова, дошел до середины – не берет! что хочь делай: не берет, да и не берет! ноги как деревянные стали! «Вишь, дьявольское место! вишь, сатанинское наваждение! впутается же ирод, враг рода человеческого!»

Ну, как наделать страму перед чумаками? Пустился снова и начал чесать дробно, мелко, любо глядеть; до середины – нет! не вытанцывается, да и полно!» [8, т. I, с. 297].

Впрочем, наш дед-танцор – все же, как-никак, христианская душа, и сразу соображает, откуда ветер веет: «”А, шельмовский сатана! чтоб ты подавился гнилою дынею! чтоб еще маленьким издохнул, собачий сын! вот на старость наделал стыда какого!...” И в самом деле сзади кто-то засмеялся. Оглянулся: ни баштану, ни чумаков, ничего; назади, впереди, по сторонам – гладкое поле. «Э! ссс... вот тебе на!”» [8, т. I, с. 297].

Realia вдруг становятся текучими, как во сне или на полотнах С. Дали; время и пространство – задолго до Эйнштейна – обнаруживают свою относительность. Но человек испытывает ко всем этим абберациям жгучий интерес, хотя и сознает, что происходящее – наваждение: «Начал прищуривать глаза – место, кажись, не совсем незнакомое: сбоку лес, из-за леса торчал какой-то шест и виделся прочь далеко в небе. Что за пропасть! да это голубятня, что у попа в огороде! С другой стороны тоже что-то сереет; взгляделся: гумно волостного писаря. Вот куда затащила нечистая сила! Поколесивши кругом, наткнулся он на дорожку. Месяца не было; белое пятно мелькало вместо него сквозь тучу. «Быть завтра большому ветру!» – подумал дед» [8, т. I, с. 297-298].

Попытка разобраться с заплутавшим пространством на другой день тоже ни к чему хорошему не приводит: «Вот минул и плетень, и низенький дубовый лес. Промеж деревьев вьется дорожка и выходит в поле. Кажись, та самая. Вышел и на поле – место точь-в-точь вчерашнее: вон и голубятня торчит; но гумна не видно. „Нет, это не то место. То, стало быть, подальше; нужно, видно, поворотить к гумну!” Поворотил назад, стал идти другою дорогою – гумно видно, а голубятни нет! Опять поворотил поближе к голубятне – гумно спряталось. В поле, как нарочно, стал накрапывать дождик. Побежал снова к гумну – голубятня пропала; к голубятне – гумно

пропало. „А чтоб ты, проклятый сатана, не дождал детей своих видеть!”» [8, т. I, с. 299].

Впрочем, дед, даже будучи вооружен пониманием того, что столкнулся с проделками сатаны, остается типичным восточнославянским двоеверцем, который Богу свечку-то поставит, но и кочергой нечистого жар загрести не сочтет за большой грех. Увы, печать первородного греха – искус человеческого самостояния, отпадение в «телесность», страсть наживы – властно заявляют здесь о себе, заставляя признать: не рай это все же, а изгнанный из рая человек, в поте лица своего растящий на земле свой хлеб. Но и земля, и исполнения ее, находятся в повести не в состоянии покорности и славословия Творцу, но бунтуют против Него и его законов: «Глядь, в стороне от дорожки на могилке вспыхнула свечка. „Вишь!” – стал дед и руками подперся в бока, и глядит: свечка потухла; вдали и немного подалее загорелась другая. „Клад! – закричал дед. – Я ставлю бог знает что, если не клад! – и уже поплевал было в руки, чтобы копать, да спохватился, что нет при нем ни заступа, ни лопаты. – Эх, жаль! ну, кто знает, может быть, стоит только поднять дерн, а он тут и лежит, голубчик! Нечего делать, назначить, по крайней мере, место, чтобы не позабыть после!”» [8, т. I, с. 298].

Это, конечно, навечно в первую очередь преданиями родной старины о зарытых запорожцами кладах, но все же колорит видения у Гоголя явственно «германский». Стилистический канон здесь задан немецким романтизмом, основывающимся на собственных национальных фольклорных корнях (в основе здесь лежит миф о том, как Локи отнял у гномов их подземное золото). Но в нашей ситуации чувствуется не столько подражание, сколько отторжение молодого Гоголя от «чужого» (вспомним: в «Ночи перед Рождеством» или «Пропавшей грамоте» черти откровенно напоминают «немцев»). Но самое странное здесь то, что гоголевский зрительный ряд удивительно напоминает по стилистике живопись Иеронима Босха. Гротесковость сатанинских личин, передразнивающих и парализующих

жизненную активность человека, создается у Гоголя за счет соединения человеческих черт со звериными. И это, по странному типологическому сходству, служит той же цели, что и всякие богомерзкие твари в «шизофреническом» мире величайшего живописца Северного Возрождения. Все эти «звери, птицы, насекомые» суть зримое воплощение низменных телесных страстей бездуховного человека и его душевных смятений. Эта бестиализация, по своим глубинным корням восходящая к архаическому языческому поклонению зверю, есть не что иное, как кривое зеркало христианского стремления к обожению человека, восстановлению в нем поруганного грехом образа Божия. Демонические звери, эти лики сатаны, пытаются увлечь одержимого одним лишь телесным да жаждой стяжательства человека в бездонное *de profundis*: «Стал копать – земля мягкая, заступ так и уходит. Вот что-то звякнуло. Выкидавши землю, увидел он котел. „А, голубчик, вот где ты!” – вскрикнул дед, подсовывая под него заступ. „А, голубчик, вот где ты!” – запищал птичий нос, клюнувши котел. Посторонился дед и выпустил заступ. „А, голубчик, вот где ты!” – заблеяла баранья голова с верхушки дерева. „А, голубчик, вот где ты!” – заревел медведь, высунувши из-за дерева свое рыло. Дрожь проняла деда. „Да тут страшно слово сказать!” – проворчал он про себя. „Тут страшно слово сказать!” – пискнул птичий нос. „Страшно слово сказать!” – заблеяла баранья голова. „Слово сказать!” – ревнул медведь. „Гм...” – сказал дед и сам перепугался. „Гм!” – пропищал нос. „Гм!” – проблеял баран. „Гум!” – заревел медведь. Со страхом оборотился он: боже ты мой, какая ночь! ни звезд, ни месяца; вокруг провалы; под ногами круча без дна; над головою свесилась гора и вот-вот, кажись, так и хочет оборваться на него! И чудится деду, что из-за нее мигает какая-то харя: у! у! нос – как мех в кузнице; ноздри – хоть по ведру воды влей в каждую! губы, ей-богу, как две колоды! красные очи выкатились наверх, и еще и язык высунула и дразнит!» [8, т. I, с. 301].

Но добытый с таким трудом котел с сокровищами оказывается в реальном мире «золотом гномов», сором, а попытки завязать контакты с миром демонического – ложью: «Что ж бы, вы думали, такое там было? ну, по малой мере, подумавши, хорошенько, а? золото? Вот то-то, что не золото: сор, дряг... стыдно сказать, что такое. Плюнул дед, кинул котел и руки после того вымыл <...> И с той поры заклил дед и нас верить когда-либо черту. „И не думайте! – говорил он часто нам, – все, что ни скажет враг господа Христа, все солжет, собачий сын! У него правды и на копейку нет!”» [8, т. I, с. 303]. Странные и непотребные плоды родит впоследствии и меченная сатанинским когтем земля: «Так вот как морочит нечистая сила человека! Я знаю хорошо эту землю: после того нанимали ее у батька под баштан соседние козаки. Земля славная! и урожай всегда бывал на диво; но на заколдованном месте никогда не было ничего доброго. Засеют как следует, а взойдет такое, что и разобрать нельзя: арбуз не арбуз, тыква не тыква, огурец не огурец... черт знает что такое!» [8, т. I, с. 303].

Выводы. Итак, Гоголь – вовсе не «жизнеутверждающий» писатель, извлекающий из фольклорного опыта исключительно «карнавальное», мажорное умонастроение. Его гораздо более привлекает здесь панический ужас, свойственный архаическому, языческому сознанию, но – переосмысленный в христианском духе, и моральный пафос гоголевской позиции можно очертить словами ап. Павла «не участвуйте в бесплодных делах тьмы» (Еф. 5: 11). Натура у Гоголя – воистину «дура», не столько «прельстительная», сколько пугающая, зараженная чертовщиной, которая лишь в первом приближении кажется милой и занятой.

Литература:

1. Абрамович С. В поисках утраченного рая: духовное самоопределение русского писателя XIX – начала XX ст.: монография / Семен Абрамович. – К.: Издат. дом Дмитрия Бураго, 2009. – 264 с.

2. Абрамович С. Біблія та сьогоднішня культура: актуальні проблеми української духовної розбудови: монографія / Семен Абрамович. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2009. – 134 с.
3. Анненкова Е. И. К вопросу о соотношении фольклорной и книжной традиции в «Вечерах на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя / Елена Ивановна Анненкова // Фольклорная традиция в русской литературе. – Волгоград: Волгоградский гос. педагог. ин-т им. А. С. Серафимовича, 1986. – С. 42-48.
4. Бочаров С. Г. Заколдованное место / Сергей Георгиевич Бочаров // Феномен Гоголя: Материалы Юбилейной международной научной конференции, посвященной 200-летию со дня рождения Н. В. Гоголя. – СПб: Петрополис, 2011. – С. 60-70.
5. Бульнуа О. Що нового? Середньовіччя / Олів'є Бульнуа // Філософська думка. – 2010. – № 1. – С. 114–136.
6. Бураго Д. С. «Миф Киева» как художественный концепт в русской романтической литературе XIX ст.: автореф. дисс. ... канд. филолог. наук: спец. 10.01.02 «Русская литература» / Дмитрий Сергеевич Бураго. – Днепрпетровск, 2009. – 18 с.
7. Ветчинкина Ю. В. «Свое – чужое» в «Вечерах на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя: автореф. дисс. ... канд. филолог. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» / Юлия Владимировна Ветчинкина. – Самара, 2006. – 26 с.
8. Гоголь Н. В. Собр. худож. произведений: в 5 т. / Н. В. Гоголь. – М.: Изд-во АН СССР, 1960.
9. Гольденберг А. Х. Архетипы в поэтике Н. В. Гоголя: монография / Аркадий Хаимович Гольденберг. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2007. – 261 с.
10. Отто Р. Священное. О рациональном в идее божественного и его соотношении с рациональным / Рудольф Отто. – СПб: Изд-во СПбГУ. – 2008. – 274 с.
11. Трофимова И. В. «Вечера на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя: особенности сюжетосложения и символика цикла»: дисс. ... кандидата

филолог. наук: спец. 10.01.01. Русская л-ра / Инна Владимировна Трофимова. – СПб.: Российский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена, 2001.

12. Флурнуа Т. Принципы религиозной психологии. (Введение к серии из 14 лекций о «Религиозной психологии», прочитанных в Женевском университете в 1901–1902 г.) / Теодор Флурнуа // RELIGIO. Альманах Московского религиозоведческого общества. – Вып. 1. – 2004–2007. – М.: Прогресс, 2008. – С. 203–222.

13. Чікарькова М. Ю. Проект Модерну: біблійні витoki / Марія Юрiївна Чікарькова // Схід. – 2013. – № 6 (126). – С. 286-289.

References:

1. Abramovich S. V poiskakh utrachennogo raya: dukhovnoe samoopredelenie russkogo pisatelya KhIKh – nachala KhKh st. : monografiya / Semen Abramovich. – K. : Izdat. dom Dmitriya Burago, 2009. – 264 s.

2. Abramovich S. Bibliya ta soganishnya kultura: aktualni problemi ukraïnskoï dukhovnoï rozbudovi: monografiya / Semen Abramovich. – Kam'yanets-Podilskiy: Abetka-Nova, 2009. – 134 s.

3. Annenkova Ye. I. K voprosu o sootnoshenii folklornoy i knizhnoy traditsii v «Vecherakh na khutore bliz Dikanki» N. V. Gogolya / Yelena Ivanovna Annenkova // Folklornaya traditsiya v russkoy literature. – Volgograd: Volgogradskiy gos. pedagog. in-t im. A. S. Serafimovicha, 1986. – S. 42-48.

4. Bocharov S. G. Zakoldovannoe mesto / Sergey Georgievich Bocharov // Fenomen Gogolya: Materialy Yubileynoy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyashchennoy 200-letiyu so dnya rozhdeniya N. V. Gogolya. – SPb: Petropolis, 2011. – S. 60-70.

5. Bulnua O. Shcho novogo? Srednovichchya / Oliv'e Bulnua // Filosofska dumka. – 2010. – № 1. – S. 114–136.

6. Burago D. S. *«Mif Kieva» kak khudozhestvennyy kontsept v russkoy romanticheskoy literature KhIKh st.: avtoref. diss. ... kand. filolog. nauk : spets. 10.01.02 «Russkaya literatura» / Dmitriy Sergeevich Burago. – Dnepropetrovsk, 2009. – 18 s.*
7. Vetchinkina Yu. V. *«Svoe – chuzhoe» v «Vecherakh na khutore bliz Dikanki» N. V. Gogolya: avtoref. diss. ... kand. filolog. nauk: spets. 10.01.01 «Russkaya literatura» / Yuliya Vladimirovna Vetchinkina. – Samara, 2006. – 26 s.*
8. Gogol N. V. *Sobr. khudozh. proizvedeniy: v 5 t. / N. V. Gogol. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1960.*
9. Goldenberg A. H. *Arkhetipy v poetike N. V. Gogolya: monografiya / Arkadiy Haimovich Goldenberg. – Volgograd : Izd-vo VGPU «Peremena», 2007. – 261 s.*
10. Otto R. *Syashchennoe. O ratsionalnom v idee bozhestvennogo i ego sootnoshenii s ratsionalnym / Rudolf Otto. – SPb : Izd-vo SPbGU. – 2008. – 274 s.*
11. Trofimova I. V. *«Vechera na khutore bliz Dikanki» N. V. Gogolya: osobennosti syuzhetoslozheniya i simvolika tsikla» : diss. ... kandidata filolog. nauk: spets. 10.01.01. Russkaya l-ra / Inna Vladimirovna Trofimova. – SPb.: Rossiyskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy institut im. A. I. Gertsena, 2001.*
12. Flurnua T. *Printsipy religioznoy psikhologii. (Vvedenie k serii iz 14 lektсий o «Religioznoy psikhologii», pročitannykh v Zhenevskom universitete v 1901–1902 g.) / Teodor Flurnua // RELIGIO. Almanakh Moskovskogo religiovedcheskogo obshchestva. – Vyp. 1. – 2004–2007. – M.: Progress, 2008. – S. 203–222.*
13. Chikarkova M. Yu. *Proekt Modernu: bibliyni vitoki / Mariya Yuriïvna Chikarkova // Skhid. – 2013. – № 6 (126). – S. 286–289.*

УДК 811.112.2-373.7

**ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ГАСТРОНОМІЧНИМ
КОМПОНЕНТОМ У ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ НІМЕЦЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)**

Лапиніна О. Л.

Київський національний лінгвістичний університет, Україна, Київ

У статті досліджуються прагматичні особливості фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом у політичній публіцистиці на матеріалі “Die Zeit”, “Der Tagesspiegel”, “Berliner Zeitung”. Розглянуто питання реалізації авторських інтенцій у пресі за допомогою фразеологізмів. Встановлено, що у газетно-публіцистичному стилі конотативне значення фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом включається у процес аргументації та націлене на виконання комунікативних стратегій. Використання фразеологізмів у газетному тексті є ефективним засобом впливу на читача, що дозволяє фокусувати його увагу, заохочувати до прочитання статті, експресивно виражати авторську оцінку.

Ключові слова: авторські інтенції, конотація, прагматична функція, газетно-публіцистичний стиль, комунікація, комунікативна стратегія.

Лапинина О. Л. Коммуникативно-прагматический аспект функционирования фразеологических единиц с гастрономическим компонентом в политической публицистике / Киевский национальный лингвистический университет, Украина, Киев

В статье исследуются прагматические особенности фразеологических единиц с гастрономическим компонентом в политической публицистике на материале “Die Zeit”, “Der Tagesspiegel”, “Berliner Zeitung”. Рассмотрены вопросы реализации авторских интенций в прессе с помощью

фразеологизмов. Установлено, что в газетно-публицистическом стиле коннотативное значение единиц с гастрономическим компонентом включено в процесс аргументирования и направлено на исполнение коммуникативных стратегий. Использование фразеологизмов в газетном тексте определено как эффективное средство влияния на читателя, которое позволяет сфокусировать его внимание, побудить к прочтению статьи, а также экспрессивно выразить авторскую оценку.

Ключевые слова: авторские интенции, коннотация, прагматическая функция, газетно-публицистический стиль, коммуникация, коммуникативная стратегия.

Lapynina O. L. Communicative and pragmatic functions of phraseological units with a gastronomic component in political journalism / Kyiv National Linguistic University, Ukraine, Kiev.

The article represents the research of pragmatic properties of phraseological units in German with a gastronomic component in political journalism on material "Die Zeit", "Der Tagesspiegel", "Berliner Zeitung". The article deals with the question of realization author's intentions with the help of phraseologisms. It has been proved that the connotative meanings of phraseological units enter the process of argumentation and persuasion in the newspaper style, phraseological units turned out to realization of communicative strategies. The most important pragmatic functions of phraseological units lie in stimulating the reader's motivation, leading his attention, concealing the information and creating metalinguistic reflections

Keywords: author's intentions, connotation, pragmatic functions, newspaper style, communication, communicative strategy.

Вступ. На сьогодні актуальним є розгляд фразеологічних одиниць (далі ФО) у контексті, оскільки дає можливість вивчення механізму мовленнєвого впливу адресанта на реципієнта. Актуальність дослідження зумовлена

загальною тенденцією сучасних лінгвістичних довідок на вивчення та розв'язання питань щодо отримання, збереження та передачі інформації фразеологічними засобами і визначається потребою дослідження функціонально-комунікативних особливостей фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом (далі ФОГК) у сучасній німецькій мові.

Основи прагматики були закладені одним із основоположників семіотики та філософського напрямку прагматизму, американським вченим Ч. Пірсом. Термін прагматика був введений в науковий обіг Ч. Моррісом, який, наслідуючи ідеї Ч. Пірса, розділив семіотику на семантику, синтактику та прагматику. Остання вивчає відношення між знаком та його інтерпретатором, тобто тим, хто його створює, приймає та розуміє [6, с. 29 – 30], тобто те, як інтерпретують знаки ті, хто ними користується, якою цінністю вони володіють для адресата. Лінгвістична прагматика почала активно розвиватися у 60-70 рр. XX ст. під впливом логіко-філософських ідей Дж. Остіна (теорія мовленнєвих актів), Г. Грайса, П. Стросона, Дж. Серля. Вивченню прагматики присвячено праці Ф. С. Бацевич, В. В. Богданова, А. Ю. Маслової, Л. П. Рижової, R. Bartsch, R. Pörings. Прагматичні особливості актуалізації ФО є предметом дослідження багатьох науковців: М. А. Багдасарян, Д. Х. Баранник, С. П. Коновець, С. Б. Пташник, А. В. Федорюк, Н. С. Хороз, Н. Lüger.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні прагматичних особливостей функціонування ФОГК у німецькій політичній публіцистиці.

Виклад основного матеріалу. Газетно-публіцистичний стиль охоплює масові популярні політичні тексти, які впливають на актуальні суспільно-політичні процеси оперативним документальним відображенням, основою якого є їх ідейно-політичне осмислення та емотивна оцінка [1, с. 193]. Політична інформація охоплює явища та події не лише політичної сфери життя, але й інші області життя суспільства, що мають політичне значення.

Газетний текст завжди має певну цільову спрямованість та прагматичну установку. Хоча публіцистичний стиль і характеризується логічною послідовністю аргументації або викладу матеріалу (інформативна функція), проте його прагматична спрямованість – це реакція реципієнта, діалог із читачем. Специфіка газетно-публіцистичного стилю характеризується високим рівнем засобів та способів досягнення експресивності та наявністю стандартів. Таке поєднання є стилістичним принципом організації висловлювання у публіцистиці [2, с. 346]. Логічність викладу, доказовість та переконливість поєднуються з образністю та емоційністю, а ФО є ефективними засобами досягнення експресивності.

ФОГК є мікротекстами, що пояснює їх можливість відображати інтенції (наміри) суб'єктів мовлення. Номінативна основа ФОГК містить всі типи інформації, характерні для відображення ситуації в тексті. Функціонування ФОГК у публіцистиці розглядаємо як вживання тексту в тексті. Прагматично орієнтованими макрокомпонентами значення ФО є блоки інформації, що виражають відношення суб'єктів комунікації, інтерпретуючи такого роду відношення як конотативні смисли. Під конотацією В. М. Телія розуміє будь-який прагматично орієнтований компонент плану змісту ФО, який доповнює їх денотативний та граматичний зміст. ФОГК починає повністю виконувати свою прагматичну функцію лише за умови її включення у висловлювання, оскільки реальне функціонування конотативного компоненту □ це його актуалізація у комунікативному повідомленні або в процесі організації комунікативних структур [3, с. 106-107]. Досліджуючи оцінний потенціал ідіом, В. М.Телія стверджує про те, що ідіоми та образно мотивовані слова надають висловлюванню певну іллокутивну силу [3, с. 202]. На відміну від слів, ФОГК виражають не лише раціональну оцінку, але й завдяки своїй образності, демонструють ставлення адресанта до описуваної ним ситуації чи події вже самим вибором тієї чи іншої ФОГК. Тому до складу прагматичного

макрокомпоненту значення ФОГК включаємо конотативний компонент (експресивність, оцінність, емотивність) та іллокутивний потенціал ФОГК.

Експресивна функція газети викликає критичну оцінку подій та ситуацій, яка найяскравіше відображена у газетно-публіцистичному стилі засобами фразеології. ФОГК не лише позначають певне явище об'єктивної дійсності, але й дають йому оцінку. Експресивні ФОГК характеризують стан мовця або його ставлення до явища, події, ситуації. Оцінність ФОГК передбачає схвальну або несхвальну характеристику предмета чи ситуації: *“Im Gespräch mit der Berliner Zeitung erinnerte sie an die positiven Wirkungen der Friedens- und Ökologiebewegung. Sie seien ein "wesentlicher Sauerteig der westdeutschen Gesellschaft" gewesen”* [8]. Мова йде про позитивну оцінку автором руху за мир та екологію. Схвальний відгук про їх позитивний вплив на західнонімецьке суспільство відображає ФОГК *ein Sauerteig in der Bewegung sein* - “der positive Anreger, der vorwärtstreibende Initiator einer Sache sein” [9, с. 1287]. Прикметник *wesentlich* підсилює експресивність виразу та оцінку адресанта.

Емотивна та експресивна оцінність ФОГК у багатьох випадках не залежить від контексту. У свідомості носіїв мови вона пов'язана з відображенням за допомогою ФОГК певних емоцій і виконує функцію налагодження контакту з читачем. Оцінка, яку виражає автор у своєму повідомленні, є відносною, оскільки залежить від емпатії адресата та його ціннісної орієнтації. ФОГК, що виражають нефіксовану оцінку, функціонуючи у текстах, змінюють її залежно від емпатії суб'єкта комунікації. Емотивна оцінка ФОГК не лише передає певне почуття, але й викликає певне відношення до об'єкта (презирство, зневагу, докір, схвалення), яке виникає у адресата внаслідок асоціативно-образного сприйняття ФОГК. У значення ФОГК автор вкладає своє емотивне відношення, яке може не співпасти з тим, як сприйме образ та декодує інформацію адресат. Реципієнт інтерпретує комунікативне повідомлення,

вкладаючи у нього свій смисл, який не завжди збігається з авторською задумкою.

Таким чином, емотивна оцінка наділена іллокутивною силою, реалізує певний іллокутивний намір адресанта, і за умови комунікативного успіху викликає перлокутивний ефект [3, с. 118]. Так, наприклад, у ФОГК прикметник *faul* викликає негативну образну асоціацію та імплікує (викликає) презирство, зневагу: *“Für die kleine Gebäudereinigungsfirma "Losert" in Reinickendorf könnte die Neuregelung für die 630-Mark-Jobs das Aus bedeuten. "Was sich die Regierung da ausgedacht hat ist doch ein faules Ei", sagt Losert, der Geschäftsführer”* [12].

Дослідження ФОГК у публіцистичних текстах дало підстави стверджувати, що позитивна оцінність ФОГК є скоріше винятком, ніж правилом. Для позитивної характеристики у газетних текстах функціонує ФОГК *Rosinen im Kuchen sein* - “das Beste sein” [9, с. 1255]: *“Malangré, Aachens Oberbürgermeister und CDU-Europa-Abgeordneter, sieht indes seine Stadt für die Zeit ab 1993 schon „wirtschaftlich und kulturell als Rosine im Kuchen Europa“ und gibt sich deshalb ganz optimistisch”* [10]. Сповненою оптимізму є позиція бургомістра щодо свого міста, що не може не викликати захоплення у реципієнта.

Низка ФОГК, наповнених новим, як правило гострим політичним змістом, включають соціальну оцінку, частіше негативну ніж позитивну та можуть викликати негативні емоції. Найчастіше у газетних текстах функціонують ФОГК, які покликані гостро критикувати ту чи іншу ситуацію, подію, або особу. Особливо часто спостерігаємо це, коли мова йде про боротьбу між різними політичними силами: *“Die Parteichefs nahmen Bezug auf ein Schreiben des Bundeskanzlers an die Union von dieser Woche. Schröder sei darin "wie eine Katze um den heißen Brei" herumgeschlichen, kritisierte Merkel am Freitag”* [5]; *“Die Opposition kritisiert die Regelung als wirkungslos. Das Gesetz sei ausgehöhlt wie ein Schweizer Käse und werde am Ende kaum Wirkung*

entfalten, sagte Linksfraktionsvize Cary Lay” [7]. У своїх виступах чи промовах політичні діячі використовують ФОГК, які несуть негативну оцінку, з метою ефективнішого впливу на аудиторію, насаджування їй своїх поглядів та переконань, у пошуках підтримки та схвалення своїх дій. Ці ФОГК покликані викликати у адресантів негативні емоції щодо дій іншої політичної сили. Виразну оцінку дають компаративні ФОГК, особливо ті, що побудовані на несумісності об’єднаних понять: *“Das was dabei an Ausgaben gespart würde, belastet die Konjunktur erneut und erhöht damit auch wieder die Defizite. Die Maßnahme wäre also in etwa so sinnvoll, wie Wasser mit einem Sieb abzuschöpfen”* [11].

Образність, асоціативність, лаконічність, експресія, афористичність, виразність є причинами використання ФОГК у заголовках. Саме заголовок є головною думкою автора, преамбулою до змісту. Тому частими є випадки трансформації заголовку, оскільки так автор виражає краще свій намір та задум, тісніше пов’язує з текстом, привертає увагу адресата.

Розглянемо в якості прикладу заголовок із газети *“Der Tagesspiegel”*: *“Keine Extrawurst für Fischer”* [4]. В момент ознайомлення читача із заголовком, імовірно, виникають асоціації з ФОГК *jmdm. eine Extrawurst braten*, яка має значення *“jmdn. anders als andere behandeln, begünstigen”* [9]. Текст статті роз’яснює значення заголовку: *“Beim „Schleuserausschuss“ geht es.... um die politische Leitung des Auswärtigen Amtes. Ohne die neue Visapolitik hätte es die verantwortungslose Leichtigkeit der Einreise von Schwarzarbeitern oder zur Prostitution gezwungener Frauen wahrscheinlich nicht gegeben. Ob dies vorwerfbare Schuld ist, ob hier ein Rechtsbruch systematisch vorbereitet wurde, all dies wird im Untersuchungsausschuss zu klären sein. Daher gibt es auch keinen Grund, auf diesen Untersuchungsausschuss zu verzichten, oder einem Minister eine „Extrawurst“ zu braten. niemand steht außerhalb von Recht und Gesetz. Herr Fischer ist Chef des Auswärtigen Amtes und muss für mögliche Missstände in seinem Haus die Verantwortung übernehmen”* [4]. Автор статті критикує

міністра іноземних справ ФРН Фішера стосовно візової політики, яка полегшила проникнення у Німеччину груп нелегалів. Адресант емоційно наголошує на відповідальності міністра за свої дії. Заголовок статті є закликом автора до читачів, не бути поблажливими до міністра і не пробачати йому помилок. Експресивність сучасного газетного тексту досягається за рахунок залучення ФО, яку автор використовує для вираження оцінки та підсилення емотивності.

Висновки. Таким чином, прагматична значущість досліджуваних ФОГК полягає у їх здатності відображати наміри суб'єктів мовлення. Відбір ФОГК у публіцистиці є завжди прагматично зумовленим. Прагматичний компонент значення досліджуваних ФОГК включає експресивно-оцінний та емотивно-оцінний компоненти та іллокутивний потенціал ФОГК. Досліджувані ФОГК допомагають авторам слідувати принципу економії мовних зусиль, особливо це стосується заголовків газетних текстів.

Література:

1. Брандес М. П. *Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник* / М. П. Брандес. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2004. - 416 с.
2. Кожина М. Н. *Стилистика русского языка* / М. Н. Кожина, Л. Р. Дускаева, В. А. Салимовский. - М.: Флинта, 2008. - 464 с.
3. Теля В. Н. *Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты* / В. Н. Теля. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. - 288 с.
4. *Keine Extrawurst für Fischer* [Електронний ресурс] // *Der Tagesspiegel*. - 20. Januar 2005. - Режим доступу: <http://www.tagesspiegel.de/politik/keine-extrawurst-fuer-fischer/578680.html>.
5. Krupa M. *Regierung ist bereit zum Alleingang* [Електронний ресурс] / M. Krupa, R. Zylka // *Berliner Zeitung*. - 08. Juli 2000. - Режим доступу: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/union-will-nicht-an-neuem->

konsensgespräch-teilnehmen-regierung-ist-bereit-zum-alleingang,10810590,9814960.html.

6. Morris Ch. *Foundations of the Theory of Signs. International Encyclopedia of Unified Sciences / Charles W. Morris. - Vol. 1(2). - Chicago: The University of Chicago Press, 1938. - 62 p.*

7. *Opposition: Mietpreisbremse wird kaum Wirkung haben [Електронний ресурс] // ZEIT ONLINE. - 05. März 2015. - Режим доступа: <http://www.zeit.de/news/2015-03/05/wohnen-opposition-mietpreisbremse-wird-kaum-wirkung-haben-05110407>.*

8. *Rita Süßmuth verteidigt den Sozialstaat [Електронний ресурс] // Berliner Zeitung. - 11. November 1996. - Режим доступа: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/presidentin-warnt-vor-gefahren-des-sparkurses-rita-suessmuth-verteidigt-den-sozialstaat,10810590,9202188.html>.*

9. Röhrich L. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. In 5 Bänden [Електронний ресурс] / L. Röhrich. – Електрон. дан. – Berlin: Directmedia, 2000. – 1 CD-ROM. - 1834 S. - Назва з контейнера.*

10. *Schilda kennt keine Grenzen [Електронний ресурс] // ZEIT ONLINE. - 05. Mai 1989. - Режим доступа: <http://www.zeit.de/1989/19/schilda-kennt-keine-grenzen/seite-4>.*

11. Wolff S. *"Lohn-Nullrunden wären kontraproduktiv" [Електронний ресурс] / S. Wolff // Berliner Zeitung. - 21. April 2001. - Режим доступа: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/diw-konjunktexperte-gustav-horn-ueber-die-gesamtwirtschaftliche-wirkung-von-tariferhoehungen--lohn-nullrunden-waeren-kontraproduktiv-,10810590,9895654.html>.*

12. Wolk C. *Wir fühlen uns in den Abgrund getrieben [Електронний ресурс] / C. Wolk // Berliner Zeitung. - 14. Mai 1999. - Режим доступа: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/der-baecker-die-verkaeuferin-feuerwehrmann-der-sportverein-die-putzfirma-der-gastronom--wir-fuehlen-uns-in-den-abgrund-getrieben-,10810590,9638760.html>.*

References:

1. Brandes M. P. *Stilistika teksta. Teoreticheskiy kurs: Uchebnik* / M. P. Brandes. - 3-e izd., pererab, i dop. - M: INFRA-M, - 2004. - 416 s.
2. Kozhina M. N. *Stilistika russkogo yazyka* / M. N. Kozhina, L. R. Duskaeva, V. A. Salimovskiy. - M.: Flinta, 2008. - 464 s.
3. Teliya V. N. *Russkaya frazeologiya: semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty* / V. N. Teliya. - M.: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996. - 288 s.
4. Keine Extrawurst für Fischer [Elektronnyi resurs] // Der Tagesspiegel, 2005. - Rezhim dostupu: <http://www.tagesspiegel.de/politik/keine-extrawurst-fuer-fischer/578680.html>.
5. Krupa M. Regierung ist bereit zum Alleingang [Elektronnyi resurs] // Berliner Zeitung, 2000. - Rezhim dostupu: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/union-will-nicht-an-neuem-konsensgesprach-teilnehmen-regierung-ist-bereit-zum-alleingang,10810590,9814960.html>.
6. Morris Ch. *Foundations of the Theory of Signs. International Encyclopedia of Unified Sciences* / Charles W. Morris. - Vol. 1(2). - Chicago: The University of Chicago Press, 1938. - 62 p.
7. Opposition: Mietpreisbremse wird kaum Wirkung haben [Elektronnyi resurs] // ZEIT ONLINE, 2015. - Rezhim dostupu: <http://www.zeit.de/news/2015-03/05/wohnen-opposition-mietpreisbremse-wird-kaum-wirkung-haben-05110407>.
8. Rita Süßmuth verteidigt den Sozialstaat [Elektronnyi resurs] // Berliner Zeitung, 1996. - Rezhim dostupu: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/presidentin-warnt-vor-gefahren-des-sparkurses-rita-suessmuth-verteidigt-den-sozialstaat,10810590,9202188.html>.
9. Röhrich L. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. In 5 Bänden* [Elektronnyi resurs]. Berlin: Directmedia, 2000. - 1 CD-R. - 1834 S.
10. Schilda kennt keine Grenzen [Elektronnyi resurs] // ZEIT ONLINE, 1989. - Rezhim dostupu: <http://www.zeit.de/1989/19/schilda-kennt-keine-grenzen/seite-4>.

11. Wolff S. "Lohn-Nullrunden wären kontraproduktiv" [Elektronnyi resurs] // Berliner Zeitung, 2001. - Rezhim dostupu: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/diw-konjunktexperte-gustav-horn-ueber-die-gesamtwirtschaftliche-wirkung-von-tariferhoe-hungen--lohn-nullrunden-waeren-kontraproduktiv-,10810590,9895654.html>.
12. Wolk C. Wir fühlen uns in den Abgrund getrieben [Elektronnyi resurs] // Berliner Zeitung, 1999. - Rezhim dostupu: <http://www.berliner-zeitung.de/archiv/der-baecker-die-verkaeuferin-feuerwehrmann-der-sportverein-die-putzfirma-der-gastronom--wir-fuehlen-uns-in-den-abgrund-getrieben-,10810590,9638760.html>

УДК 378.016:811.161.1'243'276.6:62

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ В КУРСЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Юзвяк И. П., Яремчук С. М.

Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов

Статья посвящается рассмотрению научных текстов, которые используются во время обучения профессиональной речевой деятельности иностранных студентов-нефилологов. Отмеченные особенности научных текстов убедили авторов в необходимости введения их в систему обучения в научно-профессиональной сфере в техническом вузе. В статье описаны типология и особенности построения предтекстовых и послетекстовых упражнений, представлены практические задания, которые можно использовать при подготовке учебно-методических материалов для студентов-иностранцев на занятиях по русскому языку как иностранному. Подчеркивается важность научного текста в процессе обучения русскому

языку иностранцев, учащихся на технических специальностях высших учебных заведений.

Ключевые слова: технический вуз, текст по специальности, научный текст, научно-техническая терминология, лексические упражнения, предтекстовые и послетекстовые упражнения.

Юзвяк І. П., Яремчук С. М. Методика використання наукових текстів у курсі викладання російської мови як іноземної в технічних вишах / Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

Стаття присвячена розгляду наукових текстів, які використовують під час навчання професійної мовленнєвої діяльності іноземних студентів-нефілологів. Відзначені особливості наукових текстів запевнили авторів про необхідність введення їх у систему навчання в науково-професійній сфері в технічному виші. У статті описано типологія та особливості побудови передтекстових та післятекстових вправ, подані практичні завдання, які можна використати під час підготовки навчально-методичних матеріалів для студентів-іноземців на заняттях з російської мови як іноземної. В статті зазначено важливість наукового тексту в процесі навчання російської мови іноземців, які навчаються на технічних спеціальностях вищих навчальних закладів.

Yuzvyak I. P., Yaremchuk S. M. The methodology of using scientific texts in the course of teaching Russian as a foreign language in the technical higher educational establishments/ National University "Lviv Politechnik" Ukraine, Lviv

The article considers the scientific texts that are used in the training of professional speech activity with foreign students of technical high schools. The considered peculiarities have shown the authors the need of introducing them into the system of training in the field of scientific and professional field in technical universities. The article describes the typology and peculiarities of pre-text and after text exercises design, presenting practical exercises that can be used during the preparation of teaching materials for foreign students at the classes of Russian

as a foreign language. The importance of scientific text in Russian language teaching to foreign students of higher educational institutions technical specialties is emphasized.

Key words: technical university, text on specialty, scientific text, scientific and technical terminology, vocabulary exercises, pre-text and after text exercises.

Круг лингводидактических проблем, связанных с преподаванием русского языка как иностранного в аудитории студентов нефилологических специальностей, достаточно широк и сложен. Как правило, на подготовительном отделении студенты-иностранцы слушают начальные предметные курсы по математике, химии, физике, биологии, овладевая начальным уровнем научного стиля. Это даёт возможность более-менее безболезненно воспринимать и понимать лекции, тексты из профессиональных дисциплин на следующих этапах обучения. Как показывает опыт, слушание и преподавание таких начальных предметных курсов ограничено во времени и длится всего лишь 3-4 месяца несколько академических часов в неделю.

В связи с этим, цель нашей статьи – рассмотреть возможности использования текстов по специальности в процессе преподавания русского языка как иностранного.

По Санниковой «Значение научного текста в обучении русскому языку многопланово: в тексте по специальности сочетаются общенаучная и узкоспециальная, международная и сугубо русская терминология; текст по специальности предоставляет возможности для понимания и дефиниции терминов, которые не базируются на латинском языке; на основе сложного текстового материала выполняются упражнения, предполагающие совершенствование умений, необходимых для устного перевода, конспектирования, реферирования. Научный текст по специальности дает возможность гармонично сочетать в процессе обучения упражнения по выработке навыков овладения языком и работы с научным текстом» [1, с.2].

Источники для отбора текстов по специальности для студентов естественных специальностей.

Изучение русского языка как иностранного в технических вузах предвидит освоение студентом научно-технической терминологии, понимание и использование сложных синтаксических конструкций, понимание конкретных словообразовательных моделей etc.

Анализируя тексты учебников и пособий для студентов-иностранцев технических вузов по источникам их происхождения, мы можем выделить такие: тексты школьных и универсальных учебников (вторые, как правило, адаптированные), русские и зарубежные статьи из научно-популярных, общественно-политических журналов, некоторые газетные публикации, редко – адаптированные тексты из монографий или научных сборников, научно-популярные статьи из интернет-ресурсов, а также аудиоматериалы и видеоролики из научно-популярных программ русского радио и телевидения.

Как считает А. В. Санникова «обучение пониманию аутентичных учебных и научных текстов по специальности – составная и обязательная часть процесса обучения РКИ. Данные тексты, являясь разновидностью функционального научного стиля, отражают в себе ряд его основных особенностей (грамматическая связанность, логическая соотнесенность высказываний, правила построения суждений, доказательств, рассуждений, композиционная организация текста). Вместе с тем учебные и научные тексты имеют свою специфику, которая связана с коммуникативной задачей: они содержат знания в определенной области науки» [1, с.1].

Работа с научно-популярным текстом.

Сначала рассмотрим дотекстовые упражнения, которые необходимы перед прочтением текста. Первые упражнения направлены на то, чтобы самостоятельно определять значения незнакомых слов. На начальном этапе не желательно позволять студентам пользоваться словарем, а следует

объяснить им, что правильная тактика определить значение слова самостоятельно из контекста или просто игнорировать, значения которых

не столь важны для общего понимания текста. Но если мы говорим о научном тексте, который вмещает в себе много терминов, то тут преподаватель должен объяснить студентам большинство незнакомых слов.

И так, детальный разбор новой лексики помогает освоению текста и студент не будет отвлекаться от чтения текста, чтобы проверить слова в словаре, тем самым экономя время [2, с. 192-193].

Кроме этого, дотекстовые упражнения могут включать задания, которые предвидят поиск антонимов и синонимов, определение строения слова, тренировка в произношении сложных слов и словосочетаний.

Во время чтения научно-популярных текстов, сначала студентам надо предложить серию упражнений, которые помогут улучшить технику чтения, расширить их словарный запас, развить их лексическую догадку, понимание тех средств, которые связывают текст и формируют навыки прогнозирования содержания текста. Студенты делают упражнения, задания которых ориентируют на выделения смысловых частей, определение смысловой связи между единичными фактами текста. Как считает Т. М. Лагута, после прочтения текста студенты должны сделать упражнения, которые контролируют понимание основного содержания и функций текста, коммуникативного намерения автора, формируют умения высказывать личные суждения вследствие прочитанного. Например, можно предложить такие задания: угадайте по заглавию, о чём текст; найдите знакомые слова и выражения в заглавии; выберите из текста предложения, которые объясняют название [3, с. 88] .

Предлагаем образец текста по специальности с дотекстовыми и послетекстовыми упражнениями, а также текст для самостоятельной работы за пределами учебного заведения (дома).

Физические свойства вещества

Упражнение 1. Прочитайте слова и словосочетания, найдите их значения в толковом словаре и запомните их значения.

бесцветен	окраска
вредность	окрашивать + что?
вытягивать в проволоку	окрашиваться + в какой цвет?
вязкость	оттенок
гигроскопичность	пахнуть + чем? + как?
ковать	плавить (ся)
ковка	пластичность
ковкость	подвергать(ся) обработке
ковок	поддаваться обработке
мягкость	похож + на кого? что?
(не) растворим	прокатывать
обесцвечивать (ся)	сваривать
стой	цвет
стойкость	штамповать
твёрдость	ядовитость
хрупкость	

Упражнение 2. От данных полных прилагательных образуйте краткие формы.

Образец: ковкий – ковок, ковка, ковко, ковки.

Мягкий, хрупкий, стойкий, пластичный, вязкий, прочный.

Упражнение 3. К данным прилагательным подберите антонимы.

Образец: мягкий ≠ твёрдый.

Тяжелый, жидкий, трудный, большой, чистый, стойкий, различный, длинный, толстый.

Упражнение 4. Прочитайте описание химического элемента и найдите соответствие в справке.

а) Химический элемент, серебристо-белый легкий ковкий металл, получаемый электролизом глинозема.....

б) Химический элемент, который в чистом виде совершенно бесцветен и прозрачен, на холоде хрупок.....

в) Блестящий металл, обладает магнитными свойствами.....

г) Химический элемент, газ без цвета и запаха, главная составная часть воздуха, входящая также в состав белков.....

Справка: фосфор, азот, алюминий железо.

Упражнение 5. Напишите имена числительные словами и произнесите их вслух.

6,68г/см³, 195,8°С, 7,87г/см³, 2870°С, 1,25г, 1539°С.

Упражнение 6. Прочитайте тексты о физических свойствах веществ, составьте короткий план каждого текста.

Текст 1. Физические свойства сурьмы.

В свободном состоянии сурьма образует серебристо-белую кристаллическую массу с металлическим блеском, имеющую плотность 6,68г/см³. Внешне она очень похожа на металл, но обладает хрупкостью и значительно хуже проводит тепло и электрический ток, чем обычные металлы. Кроме кристаллической сурьмы известны и другие её аллотропические видоизменения.

Текст 2. Сероуглерод – бесцветная, сильно преломляющая свет летучая жидкость, кипящая при 40°С. При долгом хранении сероуглерод желтеет и приобретает неприятный запах. Сероуглерод ядовит и легко воспламеняется.

В нём хорошо растворяются сера, фосфор, йод, различные жиры и смолистые вещества.

Текст 3. Белый фосфор в чистом виде совершенно бесцветен и прозрачен; обычно продукт окрашен в желтоватый цвет и по внешнему виду похож на воск. На холоде белый фосфор хрупок, но при температуре выше 15°C становится мягким и легко режется ножом. Плотность белого фосфора $1,83\text{г/см}^3$. В воде белый фосфор нерастворим; хорошо растворяется в сероуглероде. Белый фосфор – сильный яд, даже в малых дозах действующий смертельно.

Текст 4. Физические свойства железа.

Железо – блестящий металл с сероватым отливом. Плотность его – $7,87\text{г/см}^3$. Температура плавления 1539°C . Температура кипения 2870°C . Железо обладает магнитными свойствами.

Текст 6. Азот – газ, без цвета и запаха. Температура его – $195,8^{\circ}\text{C}$. Азот – газ, мало растворимый в воде. Он намного легче воздуха: масса 1л. азота равна 1,25г.

Текст 7. Алюминий – металл серебристо-белого цвета. Он относится к лёгким металлам (плотность алюминия $2,7\text{г/см}^3$). Температура плавления довольно низкая (660°C): алюминиевая фольга легко плавится в пламени спички. Алюминий хороший проводник теплоты и электрического тока: его электропроводность составляет около 60% электропроводности меди. пластичность алюминия очень высока. Его можно вытягивать в проволоку и прокатывать в фольгу.

Упражнение 7. Найдите в текстах предыдущего упражнения ответы на данные вопросы.

1. Каково агрегатное состояние вещества (твёрдое вещество, жидкость, газ)?
2. На что похоже вещество по внешнему виду?
3. Каков цвет вещества, прозрачно ли вещество, имеет ли блеск?

4. Каков запах вещества?
5. Какова плотность вещества?
6. Какова температура плавления вещества?
7. Какова теплопроводность и электропроводность вещества?
8. Каковы механические свойства вещества (пластичность, хрупкость, ковкость) ?
9. Ядовито ли вещество?

Упражнение 8. Выразите информацию данных предложений, используя конструкции с краткими прилагательными.

Образец: Железо обладает пластичностью. – Железо пластично.

- 8.1. Марганец обладает твёрдостью и хрупкостью.
- 8.2. Ванадий обладает ковкостью.
- 8.3. Чистая медь обладает пластичностью, ковкостью.
- 8.4. Чистое серебро обладает мягкостью, пластичностью.
- 8.5. Золото обладает ковкостью и пластичностью.

Упражнение 9. Назовите существительное, от которых образованы данные прилагательные.

- 9.1. Маслянистый, пенистый, смолистый, слоистый, зернистый, волокнистый, пористый.
- 9.2. Снегообразный, воскообразный, желеобразный, порошкообразный, стеклообразный.
- 9.3. Каплевидный, пылевидный, нитевидный, сетевидный, чешуевидный, стекловидный, игловидный.

Упражнение 10. Дополните данные предложения прилагательными *похожий* или *похож* в нужной форме.

1. Это вещество ... на воск.
2. Полученное вещество представляет собой белую масс ... на воск.
3. В результате реакции получилось вещество, которое ... на воск.
4. Молибденит – минерал, ... на графит.
5. Молибденит –

это ... на графит минерал. 6. Молибденит ... на графит. 7. Молибденит – минерал, который по внешнему виду ... на графит.

Упражнение 11. Скажите, какое из двух названных веществ, окрашено интенсивнее.

Образец: Голубые кристаллы – голубоватые кристаллы. – Голубые кристаллы окрашены интенсивнее, чем голубоватые кристаллы.

Красная жидкость – красноватая жидкость.

Серое вещество – сероватое вещество.

Жёлтый осадок – желтоватый осадок.

Зелёный кристалл – зеленоватый кристалл.

Упражнение 12. Прочитайте данные словосочетания. Скажите, на что похоже данное вещество по цвету.

Образец: Вещество стального цвета. – Вещество похоже по цвету на сталь.

Серебристый металл. Золотистая жидкость. Кристаллы лимонного цвета. Осадок кирпичного цвета. Кроваво-красный раствор. Пары малинового цвета. Вещество изумрудно-зелёного цвета.

Упражнение 13. Дополните данные предложения, используя прилагательные из колонки справа в нужной форме.

Цирконий очень... металл. Цирконий очень ... и легко поддается горячей и холодной обработке.	пластичный пластичен
Самый ... минерал – алмаз. Хотя алмаз очень ... , он хрупок.	твёрдый твёрд
При комнатной температуре, цинк довольно..., при нагревании выше 200° С, цинк становится очень ...	хрупкий хрупок
Свинец – голубовато-белый, тяжелый ... металл. Свинец так ... , что легко режется ножом.	мягкий мягок
Легко поддаются обработке те металлы, которые ... и В промышленности широко используются ...	ковкий ковок

и ... металлы.	пластичный пластичен
Металлический никель очень Этот ... металл хорошо полируется.	твёрдый твёрд
Чистая медь – Благодаря тому, что медь ... , она хорошо поддаётся волочению (вытягиванию в проволоку).	пластичный пластичен

Таким образом, использование научных текстов на занятиях по русскому языку как иностранному способствует углублению знаний профессиональной речи, обогащает общий и специальный лексический словарный запас студентов, которые изучают на естественные специальности. Овладение научными текстами улучшает речевое общение студентов в устной и письменной формах в рамках общенаучной, специальной и узкоспециальной тематики. Обогащение научного словарного запаса студентов даст возможность в будущем и станет источником их последующих научных и профессиональных достижений.

Перспективами дальнейших исследований может служить изучение возможностей использования социально-политических и художественных текстов в процессе обучения русскому языку как иностранному.

Литература:

1. Санникова А. В, Федотова И. Э. Текст по специальности как модель речепорождения для иностранных студентов начального и продвинутого этапов обучения / А. В. Санникова, И. Э. Федотова. Режим доступа: <http://www.bsmu.by/files/272c7ba3279f7bfcad302f8ba184e9a5>
2. Єлісова М. Особливості роботи над текстом української народної казки з іноземними студентами // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб.наук.праць / М. Єлісова. – Львів, 2011. – Вип.6., С. 190 – 195. – 286 с.

3. Лагута Т. М. Вержанська О. М. Науково-популярні тексти під час навчання фахової мовленнєвої діяльності іноземних студентів-філологів / Т. М. Лагута, О. М. Вержанська О. М. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – Харків, 2012. – Вип.20, С.84-90.
4. Евтушенко С. Я. Текст как объект изучения (в аспекте русского языка как иностранного) [Текст] / С. Я. Евтушенко // Молодой ученый. — 2015. №16, С. 478-481.
5. Леонова Э. Н., Михеева Н. С. Пособие по научному стилю речи. Физика. Химия. Математика / Э. Н. Леонова, Н. С. Михеева. – М., 1981. – С. 101–112.
6. Санникова А. В. Роль научного словарного состава при обучении РКИ / А. В. Санникова // Материалы международной научно-методической конференции. – Ч.1., – Минск, 2011.

References:

1. Sannykova A. V., Fedotova Y. E. Tekst po spetsyalnosti kak model recheporozhdeniya dlia inostrannykh studentov nachalnoho y prodvynutoho etapom obucheniya / A. V. Sannykova, Y. E. Fedotova. Rezhym dostupa: <http://www.bsmu.by/files/272c7ba3279f7bfcad302f8ba184e9a5>
2. Yelisova M. Osoblyvosti roboty nad tekstom ukrainskoi narodnoi kazky z inozemnymy studentamy // Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi: Zb.nauk.prats / M. Yelisova. – Lviv, 2011. – Vyp.6., S. 190 – 195. – 286 s.
3. Lahuta T. M., Verzhanska O. M. Naukovo-populiarni teksty pid chas navchannia fakhovoi movlennievoi diialnosti inozemnykh studentiv-filolohiv / T. M. Lahuta, O. M. Verzhanska O. M. // Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladyakh osvity. – Kharkiv, 2012. – Vyp.20, S.84-90.
4. Evtushenko S. Ya. Tekst kak obyekt izucheniya (v aspekte russkoho yazyka kak inostrannoho) [Tekst] / S. Ya. Evtushenko // Molodoy uchenyi. — 2015. 16, S. 478-481.

5. Leonova E. N., Mykheeva N. S. *Posobyе po nauchnomu styliu rechi. Fizyka. Khymyia. Matematyka* / E. N. Leonova, N.S. Mykheeva. – M., 1981. – S. 101–112.
6. Sannykova A. V. *Rol nauchnoho slovarnoho sostava pry obuchenyy RKY* / A. V. Sannikova // *Materialy mezhdunarodnoy nauchno-metodicheskoy konferentsyyi*. – Ch.1., – Minsk, 2011.

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 94 (477.62)"18/19"

МОНАСТИРІ ХАРКІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХСТ.: СВЯТОГІРСЬКА ОБИТЕЛЬ

кандидат історичних наук, Гусак Л. В.

Слов'янський професійний художній ліцей, Україна, м. Слов'янськ

В умовах реформування всіх сфер життєдіяльності суспільства на теперішньому етапі відбувається корінна зміна традиційних поглядів на роль церкви і релігії. Це відображається і в прийнятих законах України. Вони надають можливість відродити діяльність духовних осередків. Серед них виділяється Святогірський монастир ХІХ – початку ХХ ст. Це культурна пам'ятка Донецького краю.

Мета: дослідити діяльність Святогірської обителі в ХІХ – ХХ ст. та визначити її роль у духовному відродженні регіону.

Ключові слова: обитель, архітектурний комплекс, духовенство, настоятель, Ізюмський повіт, Святий Синод.

Гусак Л. В. Монастыри Харьковской епархии ХІХ – начала ХХ вв.: Святогорская обитель / Славянский профессиональный художественный лицей, Украина, г. Славянск

В условиях реформирования всех сфер жизнедеятельности общества на современном этапе происходит коренное изменение традиционных взглядов на роль церкви и религии. Это отображается и в принятых законах Украины. Они дают возможность возродить деятельность духовных центров. Среди них выделяется Святогорский монастырь XIX – начала XX века. Это культурный памятник Донецкого края.

Цель статьи: исследовать деятельность Святогорской обители в XIX – XX ст. и определить ее роль в духовном возрождении региона.

Ключевые слова: монастырь, архитектурный комплекс, духовенство, настоятель, Изюмский уезд, Святой Синод.

Husak L. V. Monasteries of the Kharkov diocese of the XIX – beginning of the XX centuries: Svyatogorsk monastery / Slavyansk of Professional Art Lyceum, Ukraine, c. Slavyansk

In the conditions of reforming of all spheres of ability to live of a society at the present stage there is a basic change of traditional sights at a church and religion role. It is displayed and in the accepted laws of Ukraine. They give the chance to revive activity of the spiritual centers. Among them is the Svyatogorsky monastery of the XIX - beginning of the XX centuries. It is a cultural monument of Donetsk region.

Article aims to investigate the activities of the Svyatogorsk monastery in the XIX - beginning of the XX centuries and to define its role in the spiritual rebirth of the region.

Keywords: a monastery, an architectural complex, clergy, the prior, Izjumsky district, the Sacred Synod.

Вступ. Активні і всеохоплюючі процеси національного відродження, що набули в незалежній Україні незворотного характеру, супроводжуються зростанням інтересу не лише до загальної історії, але й до минулого окремих її регіонів. З огляду на це, підвищеної уваги науковці вимагають проблеми

краєзнавства, зокрема релігії. На противагу ще донедавна пануючим стереотипам про культурну малозначимість православної традиції, нині утверджується думка про її важливість для підтримання миру і злагоди в суспільстві. Церква залишається головним осередком просвітництва. У цих умовах активізується потреба осмислення багатовікової минувшини Святогірського монастиря XIX – початку XX ст..

Вивчення даного питання покликане відновити найголовніші віхи, які заклали підвалини духовної політики в сфері релігії. Тому узагальнення набутого досвіду дає можливість робити більш вдалі висновки щодо нинішньої теми. Всі ці обставини підтверджують, що для теперішньої історичної науки аналіз багатьох аспектів культурного життя обителі залишається актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. У радянський період часу через закритість відповідних наукових установ та обмежений доступ до них, вивчення зазначеного питання не набуло поширення. Ситуація суттєво поліпшилася з проголошенням незалежної України. Праці В. Пащенко [1], А. Зінченка [2], В.Ченцова [3] базувалися на залученні архівних джерел. На пильну увагу заслуговують роботи Г. Лаврика [4], Є. Слободянюка [5]. Вони підвищують ефективність дослідження, оскільки сприяють кращому розумінню тих складних ідеологічних процесів, що привели до реорганізації Святогірського монастиря.

Мета: дослідити діяльність Святогірської обителі в XIX – XX ст. та визначити її роль у духовному відродженні регіону.

Виклад основного матеріалу. Система управління Святогірського монастиря була відновлена Статутом гуртожитної пустині, прийнятого в 1844р.. Відповідно до нього штат обмежувався 24 ченцями з ігуменом Арсенієм. Це пояснювалося тим, що в кінці XVIII ст. більшість з них перейшли на службу до інших духовних осередків, так як обитель припинила своє функціонування [6].

У церковно-адміністративному відношенні монастир підпорядковувався владі Харківської єпархії й російського імператора. Для улагодження внутрішнього розпорядку – настоятелю. Наставники першокласних і другокласних обителів мали сан архімандрита, третьокласних – ігумена. За джерелами 1860 р. відомо, що Святогірську пустинь очолював архімандрит. Його обирали ченці зі свого середовища. Своє рішення у формі заяви вони подавали до єпархії, а звідти видавалося підтвердження [7, арк. 4.]. Слід відзначити один виняток: для відновлення Свято-Успенського духовного центру в 1844 р. настоятеля було обрано за клопотанням родини Потьомкіних. Графиня Т. Б. Потьомкіна на службу до «Святого місця» запросила ігумена Софронівської пустині Курської єпархії, о. Арсенія [8, арк. 8]. З його приходом зразу ж був прийнятий Устав Глинського монастиря, що схожий на Афонський. Він чітко зазначив права та обов'язки кожного ченця під час богослужіння.

За статутом – це гуртожитна обитель. Насельники все необхідне одержували від держави, а результати своєї праці віддавали нужденним. Через численні дорікання на чернецтво в 1869 р. синодальний обер-прокурор граф Д. А. Толстой подав до синоду доповідну записку про монастирську реформу. Гуртожитний Статут поширився на всі чоловічі духовні осередки [9, с. 13].

Прийняття величезної армії богомольців, утримання паломників – все це вимагало значних затрат. Тому прибутки обителі формувалися з різних сфер фінансування:

1. від уряду в формі допомоги;
2. з пожертв прихожан;
3. у вигляді відсотків з капіталів банківських установ;
4. з благодійних фондів [9, с. 25].

До так званих угідь, що були отримані монастирями й архієрейськими будинками від уряду, належали млини, місця риболовлі й різна поземельна

власність. Вона складалася з лугів, орних земель, лісів. Наприклад, Святогірський монастир у 1861 р. мав наступні угіддя: землі орної – 9 тис. дес.; сінокосів – 8 тис. дес.; лісу – 2 тис. дес. [10, арк. 8.]. Частину наділів віддавали в оренду. Так, в 1875 р. настоятель з дозволу Харківської Духовної Консисторії віддав в оренду 350 дес. орної землі терміном на 6 років [11, арк. 7]. Настоятелі монастирів з різних міркувань намагалися повністю не розкривати відомості про свої фінанси та майно. Ця навмисна скромність не стала секретом для світських публіцистів і породжувала перебільшене уявлення про багатство обителів. У полоні цих ілюзій інколи був і уряд. У всякому разі казенні субсидії монастирям давалися невеликі. У 1864 р. по єпархії їм було відпущено 303 тис. крб. Це становило 5,6% від загального кошторису Синоду на рік. Святогірська обитель щорічно одержувала 10 тис. крб., замість запланованих 14 тис. [11, арк. 9].

До 1861 р. держава відшкодувала штатним монастирям відсутність власних кріпаків. У кожний такий духовний осередок направлялася казенна прислуга, що була зобов'язана відбувати службу 25 років. Штатні служителі зі своїми родинами жили в окремих будиночках на території монастиря. Після селянської реформи 1861 р. цю своєрідну рекрутчину скасували. Керівництво виплачувало ченцям грошову компенсацію за робочу силу. Наприклад, 1 січня 1868 р. Святогірська пустинь отримала винагороду в розмірі 600 крб.; Хорошинський Вознесенський монастир – 150 крб.; Преображенський – 300 крб. [12, С. 334 - 347].

До 1880 р. державні витрати на духовні центри збільшилися до 525 – 680 тис. крб., а в 1900 р. трохи знизилися – до 400 тис. крб.. Відносне ж зменшення відбулося неухильно від 4,1% кошторису Синоду в 1880 р. до 1,7% в 1900 р. [9, с. 55 – 56].

Розвиток церковних установ практично не залежав від державної скарбниці. Набагато вагомішими були приватні вклади. Так, у 1869 р. на користь Святогірської обителі поміщик Матвєєв пожертвував 80 дес. землі, а

в 1871 р. ізюмський купець І. Мігін – 113 дес. землі [13, арк. 130]. Такого роду допомогу надавав граф І. Рибоп'єр. З 1890 р. у списках серед благодійників монастиря зазначено таких видатних ієромонахів: Феодосія, Кіпріана, Арсенія, Паісія. Вони віддали свої статки для відродження духовного осередку. Їх підтримка складалася з одержаних коштів від продажу власного майна: земель, худоби, маєтків. Це становило приблизно 100 тис. золотом. Дана сума зберігалася в банку Харківської губернії [13, арк.131]. Про інші прибутки можна довідатися з таблиці №1. Як видно з даних, найбільш відчутними були внески від різних видів зборів.

Таблиця 1.

**Відомості про пожертви на користь Святогірського, Стрілечного,
Хорошивського, монастирі (1880 р.)***

Монастирі	Квартовий збір (крб.)	Калитковий збір (крб.)	Прибуток з свічкової справи (крб.)	Прибуток на влаштування храмів (крб.)	Доходи з маєтків (крб.)
Святогірський	8398	778,27	630	2753	8761
Спасів Скит Святогірської обителі.	6,50	220,30	280	1013	528
Хорошивський	194,84	600	605	1580	1630
Стрілечний	5,41	591,24	320	1400	5928
Разом	8604,75	2189,81	1835	6748	16847

* Складено на основі [Ф. 40, Оп. 58, Спр. 345]

Богомольці, що стікалися до монастирів, часом причиняли їм куди більше клопотів, ніж піклування про їхнє харчування й розміщення. Бувало, що прихожани захворіли в дорозі, або – в обителі, а хтось навмисно з'являвся хворим, сподіваючись на зцілення. Деякі ж, перебуваючи у край немічному

стані й не маючи засобів до існування, вбачали в «Святому місці» останнє своє пристанище. Тому при кожному монастирю існували «богадільні».

Справа благодійності швидко розвивалася у післяреформений період. Такого роду зміни були пов'язані із загальною перебудовою соціально-економічного устрою в державі. Коли відійшла в минуле кріпосницька опіка, тоді зросла відповідальність за свою долю. Більша частина селян не змогла пристосуватися до нових умов. Лише ченці могли підтримати таку категорію людей [9, с.150].

При духовних обителях з давніх-давен існували лікарні. Найбільшою серед них вважалася Святогірсько-Успенська, що могла прийняти зразу 60 осіб, а у випадку крайньої необхідності була спроможна надати ще 15 місць тим, хто раптом занедужав. Також слід відзначити Свято-Троїцький (на 8 осіб), Охтирський (на 10 осіб), Хорошинський (на 12 осіб) лазарети [14, с. 120].

При деяких монастирях діяли притулки для дітей. Наприклад, при Святогірській обителі існувало Народне Училище. Цей навчальний заклад займався підготовкою вихованців до чернечого сану.

Таким чином, духовні осередки створили добре розвинену систему медичної допомоги й опікунства для певних верств населення, переважно для селян. У другій половині XIX ст. при монастирях діяли школи де не тільки навчали елементарним наукам, але й християнській моралі.

Початок XX ст. для Святогірської обителі виявився складним. У 1905 р. під час революції економісти і публіцисти соціалістичної орієнтації почали закликати до конфіскації церковних земель. На III з'їзді РСДРП (1905 р.) більшовики включили цю вимогу до своєї програми. Важкі випробування почалися після 1917 р.. Відповідно до закону про землю від 5 лютого 1920 р. «все землі конфісковать...»[15, С. 349 – 361], радянське керівництво видало постанову «Про перехід удільних наділів у користування трудового народу». Колишні нетрудові власники підлягали виселенню зі своїх «економій».

У 1922 р. нове керівництво зачинило Святогірський монастир, його храми підлягли перебудові на санаторій імені Артема. Доля ченців була вирішена за два місяця. Вони засуджувалися до різних термінів ув'язнення, враховуючи їх похилий вік та хворобливий стан. За цими критеріями звільнили Дисадерія Запнойку та Трохима Бондаря. Найбільший термін встановили для помічників настоятеля, 14 років позбавлення волі. За підрахунками 1922 р. засудили 150 монахів, хоча відбувало службу набагато більше. Це пояснювалося тим, що частина їх перейшла до інших установ ще в 1909 р. [7, арк. 19].

До окремого списку можна віднести тих осіб, хто постраждав від рук червоногвардійців з 1917 – 1919 рр., тобто до слідства та судового вироку. Протоколи Київського державного архіву нараховують близько 50 ченців. Більш детально подано в таблиці №2.

Таблиця 2.

Список загиблих ченців з 1917 – 1919 рр.*

Ім'я ченця	Сан	Рік вбивства
Модест	Ієромонах	1917
Ірінарх	Ієромонах	1918
Федот	Ієродиякон	1918
Тифон	Архімандрит	1918
Іосиф	Чернець	1919
Моисей	Послушник	1919
Нестор	Ієромонах	1919
Тімолай	Ієромонах	1919
Нестор	Чернець	1919

* Складено на основі Акту розслідування № 514.

Останній запис щодо Святогірського монастиря датувався 28 червня 1922 р. №2067. Це заключний протокол судового засідання в справі засудження адміністрації обителі. Він розкривав причину слідства над духовенством, розцінюючи духовний осередок як «об'єкт загрози суспільству» [16].

Висновки. Таким чином, з самого початку свого відкриття (1844 р) і до ліквідації (1922 р.) Святогірський монастир як окремий релігійний інститут представляв чітку організовану систему управління. Вона базувалася на положеннях чернечого статуту, основу якого складали аскетичний спосіб життя та діяльність настоятелів.

Підбиваючи підсумок, необхідно зауважити те, що з відновленням Святогірського монастиря в 1992 р., активізувалися роботи по реставрації інтер'єрів і благоустрою храмів XIX ст.. Майже 50 споруд знов об'єднали архітектурний комплекс Харківської губернії.

Література:

1. Пащенко В. *Свобода совісті в Українській державі: 1917 – 1991 рр.* / В. Пащенко. – К.: Наука, 1996. – 260 с.
2. Зінченко А. *Благовістя національного духу* / А. Зінченко // *Українська Церква.* – 1992. – №2. – С. 101 – 103.
3. Ченцов В. *Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки* / В. Ченцов. – Тернопіль.: Збруч, 2000. – 482 с.
4. Лаврик Г. *Політика Радянської держави щодо православної церкви в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07. 00. 01 «Історія України»* / Г. Лаврик. – Запоріжжя, 1996. – 16 с.
5. Слободянюк Є. *Православ'я на Україні в 20-х – середині 30-х рр. XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07. 00. 01 «Історія України»* / Є. Слободянюк. – Львів, 1996. – 18 с.
6. Булгаков С. В. *Святогорская Успенская пустынь* / С. В. Булгаков // *СБЗ,* 1989.
7. *Ведомости о церквах и служителях* // ДАХО. – Ф. 24. – Оп. 3. – Спр. 19а. – 20 арк.
8. *Ведомости о духовных служителях* // ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 100. – Спр. 15. – 12 арк.

9. Матвеев И. История Харьковской епархии (1850 – 1988) / И. Матвеев. – Х., 1999. – 175 с.
10. Земельные угодья // ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 44. – Спр. 196. – 14 Арк.
11. Земельные угодья. Доходы за 1875 год // ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 58. – Спр. 377. – 10 Арк.
12. Извлечения из отчета Синоду, 1860 – 1870 гг. // Харьковские епархиальные ведомости. – 1872. – №21. – С. 334 – 347.
13. Благодетельность // ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 184а. – Арк. 131.
14. Зирянов П. Монастирі і чернецтво / П. Зирянов. – М., 2002. – 319 с.
15. Татарінов М. Монастирі Слобожанщини: Свято-Успенська обитель / М. Татарінов // Вісник Харк. Ун-ту. – 1998. – №401: Серія Історія України. – Вип. 2. – С. 349 – 361.
16. Записи о Святогорском монастыре 1921 – 1922 гг. // Центральный державный архив вищих органів влади та управління міста Києва. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 1089.

References:

1. Pashhenko V. Svoboda sovisti v Ukraïns'kij derzhavi: 1917 – 1991 rr. / V. Pashhenko. – K.: Nauka, 1996. – 260 s.
2. Zinchenko A. Blaghovistja nacionaljnogho dukhu / A. Zinchenko // Ukraïns'ka Cerkva. – 1992. – № 2. – S. 101 – 103.
3. Chencov V. Politychni represiji v radjans'kij Ukraïni v 20-ti roky / V. Chencov. – Ternopilj. : Zbruch, 2000. – 482 s.
4. Lavryk Gh. Polityka Radjans'koji derzhavy shodo pravoslavnoji cerkvy v Ukraïni: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. istor. nauk: spec. 07. 00. 01 «Istorija Ukraïny» / Gh. Lavryk. – Zaporizhzhja, 1996. – 16 s.
5. Slobodjanjuk Je. Pravoslav'ja na Ukraïni v 20-kh – seredyni 30-kh rr. KhKh st.: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. istor. nauk: spec. 07. 00. 01 «Istorija Ukraïny» / Je. Slobodjanjuk. – Ljviv, 1996. – 18 s.

6. *Bulghakov S.V. Svjatoghorskaja Uspenskaja pustynj / S. V. Bulghakov // Svjatoghirsjka Biblioteka Zapovidnyka, 1989.*
7. *Vedomosty o cerkvakh y sluzhyteljakh // DAKhO. – F. 24. – Op. 3. – Spr. 19a. – 20 ark.*
8. *Vedomosty o dukhovnykh sluzhyteljakh // DAKhO. – F. 40. – Op. 100. – Spr. 15. – 12 ark.*
9. *Matveev Y. Ystoryja Kharjkovskoj eparkhyy (1850 – 1988) / Y. Matveev. – Kh., 1999. – 175 s.*
10. *Zemelnye ughodjja // DAKhO. – F. 40. – Op. 44. – Spr. 196. – 14 Ark.*
11. *Zemelnye ughodjja. Dokhody za 1875 ghod // DAKhO. – F. 40. – Op. 58. – Spr. 377. – 10 Ark.*
12. *Yzvlechenyja yz otcheta Synodu, 1860 – 1870 ghgh. // Kharjkovskye eparkhyaljne vedomosty. – 1872. – №21. – S. 334 – 347.*
13. *Blaghodeteljnostj // DAKhO. – F. 40. – Op. 108. – Spr. 184a. – Ark. 131.*
14. *Zyrjanov P. Monastyri i chernectvo / P. Zyrjanov. – M., 2002. – 319 s.*
15. *Tatarinov M. Monastyri Slobozhanshhyny: Svjato-Uspensjka obytelj / M. Tatarinov // Visnyk Khark. Un-tu. – 1998. – №401: Serija Istorija Ukrajiny. – Vyp. 2. – S. 349 – 361.*
16. *Zapysy o Svjatoghorskom monastyre 1921 – 1922 ghgh. // Centraljnyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orghaniv vlady ta upravlinnja mista Kyjeva. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 1089.*

УДК 94:655.4(477) «192»

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИДАВНИЦТВ В УСРР (20-І РР.
XX СТ.)**

доктор історичних наук, професор, Молоткіна В. К.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені
Григорія Сковороди», Україна, Переяслав-Хмельницький

Дослідження особливостей організаційного становлення та функціонування державних видавництв в контексті соціальних змін і політичного розвитку УСРР в 20-і рр. XX ст. Виявлено, що державні видавництва були організовані з метою створення нечесної конкуренції приватним видавництвам, які працювали для забезпечення книжкового ринку україномовною літературою. Державний видавничий сектор хоча й не мав ефективної моделі книговидавничої та книготорговельної роботи, але закономірний процес класифікації видавництв в умовах державно-монополістичного соціалізму неминуче набував форсованого характеру. Адже, запроваджуючи процес класифікації видавництв, радянська держава прагнула монополізувати й централізувати видавничу галузь в Україні.

Ключові слова: видавництво, друкована продукція, ідеологія, книга, книжковий ринок, література.

Молоткина В. К. Особенности организационного становления и функционирования государственных издательств в УСРР (20-е гг. XX ст.) / ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Украина, Переяслав-Хмельницкий

В статье анализируются особенности организационного становления и функционирования государственных издательств в контексте социальных изменений и политического развития УСРР в 20-е гг. XX ст. Показано, что

государственные издательства были организованы с целью создания нечестной конкуренции частным издательствам, которые работали для обеспечения книжного рынка украино-язычной литературой. Государственный издательский центр хотя и не имел эффективной модели книгоиздательской и книготорговой работы, но закономерный процесс классификации издательств в условиях государственно-монополистического социализма неизбежно приобретал форсированный характер. Так как, внедряя процесс классификации издательств, советское государство стремилось монополизировать и централизовать издательскую отрасль в Украине.

Ключевые слова: издательство, печатная продукция, идеология, книга, книжный рынок, литература.

Molotkina V. K. *Organizational peculiarities of formation and operation of the state publishing houses in USSR (1920s) / Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda, Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytsky*

The research of organizational peculiarities of formation and operation of the state publishing houses in the context of social changes and political development in USSR in 1920s. State publishing houses were organized in order to create the unfair rivalry between private publishing houses which supplied Ukrainian literature to the market. Though state publishing sector did not have an effective pattern of book printing and book trading activity, they became more and more influential because of the state monopoly. Soviet Union created classification process of publishing houses in order to monopolize publishing branch in Ukraine.

Key words: publishing house, printed production, ideology, book, book market, literature.

На сучасному етапі розвитку України одним з першочергових завдань є вироблення чітких орієнтирів державного будівництва у видавничій сфері. У

зв'язку з цим постає необхідність наукового переосмислення історії становлення і розвитку численних видавництв нашої держави. Проблема діяльності видавництв, їх участі в культурно-освітньому розвитку УСРР в 1930-і рр., без сумніву, має наукову цінність для формування та розвитку національної видавничої справи, що є надзвичайно важливим на сучасному етапі державотворення.

Деякі аспекти організаційного становлення та функціонування державних видавництв були досліджені радянськими [1; 2; 3] та сучасними істориками [4; 5; 6; 7; 8]. В сучасній науковій літературі досліджувана нами проблема ще не знайшла ґрунтового, об'єктивного і цілісного висвітлення у наукових публікаціях.

В даній статті автор ставить за мету проаналізувати особливості організаційного становлення та функціонування державних видавництв в контексті соціальних змін і політичного розвитку УСРР в 20–30-і рр. ХХ ст.

Провідним видавництвом 1920-х рр., одним із найбільших центрів пропаганди ідей марксизму-ленінізму та «важливим осередком української радянської культури» стало Державне видавництво України (ДВУ), яке розгорнуло «плідну діяльність» по забезпеченню книжковою продукцією читачів України. Крім ДВУ в 1922 р. лише у Києві існувало 20 видавництв, з яких 3 виникли до 1921 р., 4 – в 1921 р. та 13 – в 1922 р. [9, арк.31]. У червні 1923 р. у Києві вже діяло 24 видавництва, з яких 13 державних, 5 кооперативних, 6 приватних [9, арк.158].

Щоб створити «нездорову» конкуренцію таким видавництвам як «Рух», «Друкар», «Слово», що працювали для забезпечення книжкового ринку україномовною літературою, і поступово витіснити їх з книжкового ринку, було створено низку державних українських видавництв [10, арк.98, 115].

Зокрема, в лютому 1922 р. у Харкові при Наркомздорів'ї УСРР було створено Всеукраїнське видавництво медичної літератури «Наукова думка» [11, арк.78], яке крім наукових книг видавало науково-популярні брошури з

питань санітарії і гігієни, а також журнали відповідної тематики [12, арк.9, 14]. 1925/26 р. організація видавництва змінюється – воно офіційно перейшло на становище пайового видавництва, одержало від НКЗ УСРР і замовлення, і кошти. Якщо у 1923/24 р. видавництво видало 4 назви накладом 11,2 тис. прим., у 1924/25 р. 100 назв накладом 28,9 тис. прим., то у 1925/26 р. 99 назв, 788 друк. арк., а разом з відбитками періодичних видань – 377 назв накладом 249,6 тис. прим. [13, арк.24; 14, с.40].

1.02.1923 р. при НКО УСРР створюється видавництво «Шлях освіти». За організаційною схемою видавництво було відомчим [15, арк.127] й спеціалізувалось на виданні політосвітньої, агітаційної, методичної (для педагогів і для періодичних органів), відомчої (офіційної, організаційно-розпорядчої) літератури [16, арк.3]. Видавництво видавало й журнали [16, арк.4; 11, арк.19]. Протягом 1923 р. видавництво видало 187 назв накладом 1184000 примірників. З них українською мовою – 55 назв (29%) накладом 365000 прим. [3, с.127]. План на 1924 р. передбачав 987 назв, 3799 друк. арк., накладом 7166 тис., 23100000 примірників [16, арк.3].

Діяли в Україні й відомчі видавництва, які готували до друку літературу вузькопрофільного характеру [17, с.79]. Зокрема, порівняно великий наклад мали книжки Юридичного видавництва НКЮ УСРР, який з 3,8 тис. у 1923/24 р. зріс до 7,2 тис. у 1925/26 р. [14, с.36]. Юридичне видавництво, організоване в 1923 р., видавало правову літературу, законодавчі кодекси – трудовий, кримінальний, земельний, цивільний, акти союзного законодавства [1, с.59].

З 1919 р. в республіці діяв видавничий центр, а з 1922 р. видавництво Академії наук, що спеціалізувалося на випуску «виключно наукових праць (українською мовою) академіків, головним чином – в галузі філології» [9, арк.380]. Видавництво випускало як періодичні, так і неперіодичні видання. З неперіодичних видань – «товсті історичні монографії, присвячені далекому минулому України, окремим її містам або районам, діячам, важливим

подіям». З періодичних видань головні – науковий двомісячник з українознавства «Україна» під редакцією М. С. Грушевського і «Записки історично-філологічного відділу ВУАН» за редакцією голови відділу ученого-філолога академіка Агатангела Кримського [13, арк.14], який очолив і редакційно-видавничу комісію [7, с.46]. Серед авторів видавництва були такі відомі вчені, як А. Ю. Кримський, В. А. Данилевич, К. Г. Воблий, М. В. Птуха, Д. О. Граве, М. М. Крилов, М. Г. Чеботарьов, М. М. Боголюбов та ін. [1, с.58-59]. Якщо в 1923/24 р. продукція УАН становила 16 назв, 147,5 друк. арк., накладом 22 тис., у 1924/25 р. – 28 назв, 158,1 друк. арк., накладом 78,4 тис., то у 1925/26 р. – 36 назв, 225,62 друк. арк., накладом 88,1 тис. примірників. Свої видання воно видавало українською мовою [41, с.37]. Стрімке формування колективу науковців Академії та розширення спектра й кількості наукових праць уже в 1927 р. зумовили виділення видавництва в самостійну наукову установу [7, с.46].

З 1922 р. почало працювати й видавництво Книжкової палати [8, с.135], яке випускало статистичні довідники, що містили показники книжкових та періодичних видань, брошури бібліографічного та бібліотечного змісту.

Впровадження принципів непу у видавничу практику дозволило видавництвам в короткий термін вийти на «широкий шлях прогресивного розвитку». За кількістю назв першість у 1923 р. належала відомчим видавництвам, на другому місці були державні видавництва, за ними кооперативні, партійні і приватні. Що стосувалось накладів, то першість належала державним видавництвам – 56%, після них лишались кооперативні, відомчі, партійні і приватні [4, с.170]. Та, застосування цих принципів мало і свої негативні сторони. У резолюції з питань пропаганди, друку та агітації XII з'їзд РКП(б) відзначив: «якщо госпрозрахунок безсумнівно оживив наші видавництва і дав їм можливість працювати на міцних і здорових підставах, то, з іншого боку, комерційна незалежність внесла різнобій у їхню роботу, в результаті чого на ринок викидається часом непотрібна, погано підготовлена

література, що веде до засмічення книжкового ринку та до розтрачання матеріальних сил і засобів» [2, с.300].

Період 1924-1925 рр. у розвитку книговидавничої справи в УСРР характеризується загальним посиленням контролю за діяльністю видавництв, їх концентрацією і більш чіткою типізацією. Але, закономірний процес класифікації видавництв в умовах державно-монополістичного соціалізму неминуче набував форсованого характеру. Спочатку, для посилення контролю над діяльністю видавництв, ЦК КП(б)У на початку 1924 р. вирішує провести повну централізацію видавничої галузі, згідно з якою усі великі видавництва повинні були об'єднатися в єдиний центр [18, с.298-299]. Але ця програма із самого початку була невдалою в силу того, що державний видавничий сектор не мав ефективної моделі книговидавничої та книготорговельної роботи, що могло б призвести до книжкової кризи. Тому Політбюро ЦК КП(б)У в квітні 1924 р. прийняло нову резолюцію «Про стан видавництв, книготоргівлі та здешевлення книги», яка відміняла програму ЦК «Про об'єднання в єдине всіх видавництв». Враховуючи можливість конкуренції між видавництвами, відділ друку повинен був розмежувати сфери їх роботи [19, арк.46]. Та «пошук твердої фінансової бази викликав плутанину виробничих планів, втручання одних видавництв у компетенцію інших», як наслідок – виникали «певні фінансові недоладності», конкуренція між видавництвами [20, с.24].

Щоб зміцнити позиції великих державних видавництв, які б об'єднали слабші (державні, кооперативні, приватні), влада створила несприятливі умови для сильніших – приватних та кооперативних видавництв. Зокрема, у резолюції XIII з'їзду РКП(б) «Про пресу» від 31.05.1924 р. було запропоновано провести класифікацію видавництв [21, с.43], в якій особливу роль повинні були відігравати партійні комітети, що мали впливати на роботу видавництв, на погодження їх планів і забезпечення ідеологічно витриманої літератури [22, арк.242]. Відповідно до резолюції, відділ друку ЦК КП(б)У

провів типізацію видавництв [23, арк.20]. Першим заходом було укрупнення видавництв – замість невеликих видавництв «Шлях освіти», «Знання», «Плуг», «Гарт», «Космос» (Берлін), «Молодий робітник», «Червоний шлях» та деяких інших було створено велике радянсько-партійне видавництво НКО УСРР «Червоний шлях» [24, арк.3]. Знаходилось воно в Харкові, філії були в Києві, книжкові магазини – в Харкові, Києві, Одесі. Видавництво, організоване як пайове товариство й засновниками якого були ЦК КП(б)У та НКО УСРР, вважалось державною політико-просвітньою організацією. Видавництво «Червоний шлях» повинне було видавати українською мовою класичну та популярну марксистську літературу, книги з теорії та практики ленінізму, пролетарську художню белетристику, бібліотеки самоосвіти, спеціальні бібліотеки для села і робітників, агітаційну та політико-просвітню літературу і періодичні видання ЦК КП(б)У і НКО УСРР [25, арк.77]. З метою видання літератури українською мовою для молоді при «Червоному шляху» на базі видавництва «Молодий робітник» був створений юнсектор, який запланував у 1924 р. випуск майже 100 назв книг для молоді [26, арк.20]. Загальне керівництво діяльністю видавництва належало Правлінню у складі 5 чоловік, призначених за згодою ЦК КП(б)У і НКО УСРР. Зі складу Правління визначали завідувача видавництва, головного редактора та голову. Організаційна робота зосереджувалась в трьох секторах: редакційному (очолював головний редактор), видавничому відділі (очолював завідувач видавництва) та відділі періодики (завідувач призначався ЦК КП(б)У та НКО УСРР) [25, арк.78-79].

У кінці 1924 р. ЦК ставить питання про об'єднання видавництва «Червоний шлях» з ДВУ [26, арк.34]. За рішенням Відділу друку від 28 січня та Політбюро ЦК КП(б)У від 30.01.1925 р. видавництво «Червоний шлях» весною цього ж року було об'єднане з Держвидавом України [27, арк.11; 28, арк.6, 9]. Також у 1924 р. відділ друку ЦК скоротив кількість відомчих видавництв [26, арк.11]. І, хоча, укрупнення видавничої справи офіційно мало

за мету максимальне зниження державних витрат за рахунок зменшення кількості дотацій [5, с.142], та класифікація видавництв розглядалася Радянською державою лише як передумова тотальної монополізації і централізації всієї видавничої системи в республіці [5, с.146].

Питання про необхідність упорядкування видання сільськогосподарської літератури було поставлене в доповідній записці Наркомзему УСРР РНК УСРР від 24.05.1924 р. Та, конкретні заходи по розширенню видання літератури для села були намічені в постанові Оргбюро ЦК РКП(б) «Про періодичну літературу для селян», прийнятій в лютому 1925 р. Як наслідок, 13.06.1925 р. Сількомісія ЦК внесла пропозицію про створення єдиного видавництва з видання сільськогосподарської літератури, а 17.06.1925 р. її затвердив відділ друку [28, арк.85]. Всеукраїнське сільськогосподарське видавництво «Радянський селянин» було створене на базі видавничого відділу при НКЗ УСРР (ліквідованого в квітні 1924 р.) у формі пайового товариства (при умові, що Наркомзем зі свого боку вносить не менше 50% паїв по відношенню до всього капіталу) [22, арк.119]. 3 липня пленум сількомісії ЦК КП(б)У затвердив список пайовиків видавництва (Наркомзем, Укрсільбанк, Сільськогосподарь, Укрсільмаштрест, Укрдержстрах, Добробут, Громада насінньознавців, Цукротрест, Головполітосвіта) та статут [22, арк.144, 229]. Установчі збори пайовиків видавництва відбулись 13.03.1926 р. А в грудні 1926 р. Колегія Наркомзему УСРР відзначила, що за короткий час «Радянський селянин» став основним (48,6%) в республіці видавництвом сільськогосподарської літератури [29, с.449].

Створена у 1925 р. спілка революційних письменників «Західна Україна», що спочатку була секцією Всеукраїнської спілки селянських письменників «Плуг», а з 1926 р. вже існувала як самостійна організація [30, арк.2], на гонорар від виданого у ДВУ колективного збірника-альманаха «Західна Україна», з дозволу відділу друку ЦК, організувала видавництво, яке розпочало свою діяльність у травні 1927 р. [31, арк.139, 140; 30, арк.6].

Поставивши завдання – «видавати не тільки революційні художні твори своїх членів та ін. письменників на Західній Україні і тут в Радянській Україні, а також видавати відповідні публіцистичні твори з розрахунком на Західну Україну та на еміграцію, з метою відповідного впливу на громадську думку» [30, арк.16 зв.], до березня 1928 р. видавництво видало 11 назв книжок та зшиток перший журналу «Західна Україна», обсягом 25 друк. арк., накладом 25600 примірників [30, арк.6]. Видавничий план на 1927/28 р. включав 32 назви художньої літератури (оповідання, поезія) розміром до 4 друк. арк., накладом 3 тис. прим. Крім художньої літератури, видавництво «Західна Україна» видавало публіцистичну й політичну літературу [30, арк.11-12].

У 1927 р. також було створено спеціалізоване видавництво літератури з фізичної культури та спорту [29, с.449]. Також у жовтні 1927 р. Київським державним трестом поліграфічної промисловості «Київ-друк» було організовано видавництво «Культура», яке незабаром стало типізованим видавництвом літератури для дошкільнят і молодших школярів [31, арк.138, 141; 29, с.449].

Згідно з розпорядженням завідувача відділу преси ЦК КП(б)У А. Хвилі від 25.10.1927 р.: «утворити акціонерне товариство для видання української радянської енциклопедії, використавши практику БСЕ» [31, арк.187], на базі Всеукраїнського державного спеціалізованого видавництва «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана (наукова, редакційно-видавнича установа, яка випускала універсальну та галузеву енциклопедичну, довідкову і словникову літературу) у листопаді 1927 р. створюється видавництво «Українська Радянська Енциклопедія» (УРЕ) [6]. Головними акціонерами повинні були стати: ДВУ, «Книгоспілка», «Пролетарій» [32, арк.16] Серед його фундаторів – Всеукраїнська Академія наук та Наркомат освіти республіки [33]. На чолі УРЕ стояла редколегія у складі 7 осіб, яку призначив уряд УСРР. Господарством акціонерного товариства УРЕ відало правління, яке обиралось на загальних зборах акціонерів [32, арк.16]. Першим головним

редактором став відомий державний діяч, академік ВУАН М. О. Скрипник [6]. Видання «Української Радянської Енциклопедії» було розраховане на 30 томів. Максимальний термін видання – 10 років [32, арк.16]. Однак, за традиційним у ті часи звинуваченням в «українському буржуазному націоналізмі», «шкідництві», «саботажі» та «зриві роботи» політбюро спочатку (1933 р.) призначає новий склад редбюро і редколегії, встановлює нову структуру відділів (природознавство, медицина, фізика, хімія, математика; техніка; географія; економіка; історія, література, мистецтво, освіта, педагогіка; філософія, радянське будівництво і право; військові справи) та скорочує число томів до 20 [34, арк.68], а згодом, взагалі, діяльність УРЕ було припинено [33].

Всього за 1926/27 р. видавництва УСРР видрукували 5095 назв книг, обсягом 24869 друк. арк., накладом 28331,5 тис. примірників. Та, при цьому, треба зазначити, що якщо у приватного сектору спостерігалось зростання продукції (80% по назвам, 44,2% по друк. арк., 208,3% по накладу), то у державного – падіння (12,3% по назвам, 18,3% по друк. арк., 29% по накладу) [35, арк.162]. Зокрема, з 1925 по 1927 р. падіння продукції спостерігалось у ДВУ. Причину такого «застою» Правління ДВУ пояснювало фінансовою кризою і затоваренням 1924/25 р., з яких ДВУ виходило протягом 3-х років [36, арк.7].

Питома вага видавництва «Наукова думка», згідно із затвердженими Комітетом у справах друку планами, у 1929/30 р. в загальній масі продукції складала 2,26% [37, арк.9]. Всього «Наукова думка» за цей рік видала 137 назв накладом 1356 тис. прим. [38, с.9]. Та, незважаючи на те, що видавництво фінансувало Наркомздорів'я УСРР, українською мовою було видано лише половину популярної літератури, щодо решти літератури, то її відсоток українською мовою взагалі був малим [39, с.53].

Та найбільшого темпу зростання у 1929/30 р. зазнало видавництво масової сільськогосподарської літератури «Радянський селянин», який видав

375 назв накладом 5139 тис. прим. [38, с.9]. Питома вага його продукції в усій книжковій продукції УСРР дійшла до 11,93% проти 5,47% у 1928/29 р. [37, арк.9].

Крім існуючих, створювались й нові видавництва. Зокрема, для друку літератури з питань театру, музики, кіно фото та інших галузей мистецтва до списку типізованих видавництв додатково було внесене, як самостійне, типізоване республіканське Теакіновидавництво, створене в жовтні 1929 р. [40, арк.17; 29, с.449].

У відповідності до постанови Центральної президії Асоціації художників Червоної України (АХЧУ) від 21.10.1929 р. на базі його виробничого бюро було створене видавництво АХЧУ [41, арк.18; 42, арк.70]. 11.11.1929 р. видавництво розпочало підготовку, а з січня 1930 р. – виробничу діяльність [43, арк.5]. Видавництво АХЧУ безпосередньо займалося виданням творів художників України: плакатів та витворів образотворчого мистецтва [42, арк.73], а також виставок продукції на найбільш актуальну тематику: ліквідація неписьменності, антирелігійна пропаганда, оборона країни, колективізація, ударництво та соцзмагання [44, арк.13; 45, арк.426].

У зв'язку з організацією у 1930 р. Державного видавничого об'єднання УСРР (ДВОУ) такі видавничі центри: ДВУ, «Юрвидавництво», «Наукова думка», «Культура», «Теокіновидавництво», «Вісник фізичної культури» ліквідовувались, а їх права і обов'язки передавались до ДВОУ [46, с.31; 47, с.34]. Замість ліквідованого видавництва «Радянський селянин» у складі ДВОУ було створено Державне сільськогосподарське видавництво [29, с.445]. Змінилася й назва видавництва «Наукова думка» – до складу ДВОУ воно увійшло як Державне медичне видавництво України [29, с.449].

Отже, щоб створити нечесну конкуренцію приватним видавництвам, що працювали для забезпечення книжкового ринку україномовною літературою, і поступово витіснити їх з книжкового ринку, було створено низку державних українських видавництв (Державне видавництво України, «Наукова думка»,

«Шлях освіти», Юридичне видавництво, Видавництво Академії наук, Видавництво Книжкової палати, «Червоний шлях», «Радянський селянин»).

Державний видавничий сектор хоча й не мав ефективної моделі книговидавничої та книготорговельної роботи, але закономірний процес класифікації видавництв в умовах державно-монополістичного соціалізму неминуче набував форсованого характеру. Адже, запроваджуючи процес класифікації видавництв, радянська держава прагнула монополізувати й централізувати видавничу галузь в Україні.

Література:

1. Молодчиков О. В. Книга радянської України / О. В. Молодчиков. – К.: Політвидав, 1974. – 176 с.
2. Назаров А. И. Октябрь и книга. Создание советских издательств и формирование массового читателя 1917-1923 / А.И. Назаров. – М., 1968. – 386 с.
3. Радченко С. Издательская деятельность партийных комитетов КП(б)У в 1918-1925 гг. / С. Радченко. – К., 1989. – 337 с.
4. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.). / Т. І. Ківшар. – К.: Логос, 1996. – 344 с.
5. Кізюн В. К. Видавнича діяльність державних, суспільно-політичних та громадських організацій в 20-ті р.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / В. К. Кізюн. – К., 1994. – 206 с.
6. Коляструк О. А. Преса УСРР в контексті політики українізації: дис. ... кандидата істор. наук: 07.00.01 «Історія України» / Коляструк Ольга Анатоліївна. – К., 2003. – 275 с.
7. Радченко А. Флагман наукового книговидання: Видавництво «Наукова думка»/ А. Радченко // Вісник Національної академії наук України, 2007. – Вип. 12. – С.46-48.

8. Сенченко М. І. Книжкова палата України 1919-1999: Історія і сьогодення / М. І. Сенченко. – К., 1999. – 159 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), ф. 166, оп. 3, спр. 982, 407 арк.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1771, 208 арк.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1775, 136 арк.
12. ЦДАВОВ України, ф. 555, оп. 1, спр. 13, 27 арк.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2695, 71 арк.
14. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923-1926) / А. Козаченко // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 24-45.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 375, 225 арк.
16. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 4, спр. 30, 586 арк.
17. Фідельман Б. Видання та розповсюдження книги на Україні за 1 квартал / Б. Фідельман // Радянський книгар. – 1931. – №14. – С. 9-12.
18. О партийной и советской печати: Сборник документов. – М., 1954. – 635 с.
19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 48, 95 арк.
20. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції / Ю. Меженко. – К., 1928. – 32 с.
21. З історії книги на Україні / [Відповід. ред. С. К. Рудянський]. – К.: Наукова думка, 1978. – 113 с.
22. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2013, 253 арк.
23. ЦДАВОВ України, ф. 178, оп. 1, спр. 197, арк.20.
24. ЦДАВОВ України, ф. 178, оп. 1, спр. 165, 30 арк.
25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1848, 81 арк.
26. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1847, 40 арк.
27. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 58, 95 арк.
28. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2012, 160 арк.

29. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. док. и мат. 1917-1941 гг. – К.: «Наукова думка», 1985. – 478 с.
30. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2696, 17 арк.
31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2493, 232 арк.
32. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2927, 17 арк.
33. Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана – Режим доступу:
http://leksika.com.ua/12200411/legal/ukrayinska_entsiklopediya_imeni_m_p_bazh ana_vidavnitstvo/Page-10.
34. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 285, 179 арк.
35. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2698, 181 арк.
36. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2926, 58 арк.
37. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3104, 39 арк.
38. Фідельман Б. Українські книжкові видавництва в 1928/29 році / Б. Фідельман // Радянський книгар. – 1930. – №13-14. – С.8-11.
39. Українські видавництва в 1928/29 році // Червона преса. – 1929. – С.51-53.
40. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3103, 67 арк.
41. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛІМ України), ф. 578, оп. 1, спр. 4, 34 арк.
42. ЦДАМЛІМ України, ф. 578, оп. 1, спр. 19, 211 арк.
43. ЦДАМЛІМ України, ф. 578, оп. 1, спр. 71, 13 арк.
44. ЦДАМЛІМ України, ф. 578, оп. 1, спр. 20, 30 арк.
45. ЦДАМЛІМ України, ф. 578, оп. 1, спр. 76, 495 арк.
46. Хроніка // Радянський книгар. – 1930. – №15-16. – С.31-39.
47. Хроніка. Постанова Ради народних комісарів УСРР 21 серпня 1930 року про Державне видавниче об'єднання УСРР // Радянський книгар. – 1930. – №17-18. – С.34-35.

References:

1. *Molodchikov O. V. Knyha radianskoi Ukrainy / O. V. Molodchikov. – K.: Polityvydav, 1974. – 176 s.*
2. *Nazarov A. Y. Oktiabr y knyha. Sozdanye sovetskykh yzdatelstv y formyrovanye massovoho chytatelia 1917-1923 / A.Y. Nazarov. – M., 1968. – 386 s.*
3. *Radchenko S. Yzdatelskaia deiatelnost partyinykh komitetov KP(b)U v 1918-1925 hh. / S. Radchenko. – K., 1989. – 337 s.*
4. *Kivshar T. I. Ukrainskyi knyzhkovyi rukh yak istorychne yavyshe (1917-1923 rr.). / T. I. Kivshar. – K.: Lohos, 1996. – 344 s.*
5. *Kiziun V.K. Vydavnycha diialnist derzhavnykh, suspilno-politychnykh ta hromadskykh orhanizatsii v 20-ti r.: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06. / V. K. Kiziun. – K., 1994. – 206 s.*
6. *Koliastruk O. A. Presa USRR v konteksti polityky ukrainizatsii: dys. ... kandydata istor. nauk: 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / Koliastruk Olha Anatoliivna. – K., 2003. – 275 s.*
7. *Radchenko A. Flahman naukovooho knyhovydannia: Vydavnytstvo «Naukova dumka»/ A. Radchenko // Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, 2007. – Vyp. 12. – S.46-48.*
8. *Senchenko M. I. Knyzhkova palata Ukrainy 1919-1999: Istoriia i sohodennia / M. I. Senchenko. – K., 1999. – 159 s.*
9. *Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrayini (TDAVOV Ukrayini), f. 166, op. 3, spr. 982, 407 p.*
10. *Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini (TDAGO Ukrayini), f. 1, op. 20, spr. 1771, 208 p.*
11. *TDAGO Ukrayini, f. 1, op. 20, spr. 1775, 136 p.*
12. *TDAVOV Ukrainy, f. 555, op. 1, spr. 13, 27 p.*
13. *TDAGO Ukrayini, f. 1, op. 20, spr. 2695, 71 p.*
14. *Kozachenko A. Knyzhkova produktsiia USRR (1923-1926) / A. Kozachenko // Bibliolohichni visti. – 1927. – № 2. – S. 24-45.*
15. *TDAGO Ukrayini, f. 1, op. 6, spr. 375, 225 p.*

16. *TDAVOV Ukraini*, f. 166, op. 4, spr. 30, 586 p.
17. *Fidelman B. Vydannia ta rozpovsiudzhennia knyhy na Ukraini za 1 kvartal / B. Fidelman // Radianskyi knyhar. – 1931. – №14. – S. 9-12.*
18. *O partyinoi y sovetskoï pechaty: Sbornyk dokumentov. – M., 1954. – 635 s.*
19. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 6, spr. 48, 95 p.
20. *Mezhenko Iu. Ukrainska knyzhka chasiv Velykoi revoliutsii / Iu. Mezhenko. – K., 1928. – 32 s.*
21. *Z istorii knyhy na Ukraini / [Vidpovid. red. S.K. Rudianskyi]. – K.: Naukova dumka, 1978. – 113 s.*
22. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2013, 253 p.
23. *TDAVOV Ukrayini*, f. 178, op. 1, spr. 197, p.20.
24. *TDAVOV Ukrayini*, f. 178, op. 1, spr. 165, 30 p.
25. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 1848, 81 p.
26. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 1847, 40 p.
27. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 6, spr. 58, 95 p.
28. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2012, 160 p.
29. *Knyha y knyzhnoe delo v Ukraynskoï SSR: Sb. dok. y mat. 1917-1941 hh. – K.: «Naukova dumka», 1985. – 478 s.*
30. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2696, 17 p.
31. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2493, 232 p.
32. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2927, 17 p.
33. *Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana – Rezhym dostupu:*
http://leksika.com.ua/12200411/legal/ukrayinska_entsyklopediya_imeni_m_p_bazhana_vidavnytstvo/Page-10.
34. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 6, spr. 285, 179 p.
35. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2698, 181 p.
36. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 2926, 58 p.
37. *TDAGO Ukrayini*, f. 1, op. 20, spr. 3104, 39 p.

38. *Fidelman B. Ukrainski knyzhkovy vydavnytstva v 1928/29 rotsi / B. Fidelman // Radianskyi knyhar. – 1930. – №13-14. – S.8-11.*
39. *Ukrainski vydavnytstva v 1928/29 rotsi // Chervona presa. – 1929. – S.51-53.*
40. *TDAGO Ukrayini, f. 1, op. 20, spr. 3103, 67 p.*
41. *Tsentralniy derzhavniy arhiv-музей літератури і мистецтва Ukrayini (TDAMLIM Ukrayini), f. 578, op. 1, spr. 4, 34 p.*
42. *TDAMLIM Ukrayini, f. 578, op. 1, spr. 19, 211 p.*
43. *TDAMLIM Ukrayini, f. 578, op. 1, spr. 71, 13 p.*
44. *TDAMLIM Ukrayini, f. 578, op. 1, spr. 20, 30 p.*
45. *TDAMLIM Ukrayini, f. 578, on. 1, spr. 76, 495 p.*
46. *Khronika // Radianskyi knyhar. – 1930. – №15-16. – S.31-39.*
47. *Khronika. Postanova Rady narodnykh komisariv USRR 21 serpnia 1930 roku pro Derzhavne vydavnyche ob'iednannia USRR // Radianskyi knyhar. – 1930. – №17-18. – S.34-35.*

УДК: [94(470+571):614.885] «1914-1918»

РОСІЙСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ ТА МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

доктор історичних наук, Ореховський В. О.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, м. Чернівці

У статті розглянута діяльність Російського Червоного Хреста у галузі медико-соціальної реабілітації військових, які постраждали від бойових дій Першої світової війни. Головну увагу автор приділяє наступним заходам Товариства: організації мережі бальнеологічних та санаторно-курортних закладів для одужуючих; створенню патронатів та притулків для воїнів-інвалідів; влаштуванню спеціалізованих пунктів, лазаретів, поїздів для

евакуації, лікування і догляду за військовими із порушеннями психіки. Здійснено оцінку результатів роботи Російського Червоного Хреста у цій галузі.

Ключові слова: Російська імперія, Перша світова війна, Російське Товариство Червоного Хреста, реабілітація, інваліди, благодійність.

Ореховский В. О. Российский красный крест и медико-социальная реабилитация жертв первой мировой войны / Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, г. Черновцы

В статье рассматривается деятельность Российского Красного Креста в области медико-социальной реабилитации военнослужащих, пострадавших от боевых действий Первой мировой войны. Главное внимание автор уделяет следующим мероприятиям Общества: организации сети бальнеологических и санаторно-курортных заведений для выздоравливающих; созданию патронатов и убежищ для воинов-инвалидов; устройству специализированных пунктов, лазаретов, поездов для эвакуации, лечения и ухода за военными с нарушениями психики. Осуществлена оценка результатов работы Российского Красного Креста в этой области.

Ключевые слова: Российская империя, Первая мировая война, Российское Общество Красного Креста, реабилитация, инвалиды, благотворительность.

Orehowskyi W. O. Russian red cross and медико-социальная rehabilitation of victims of the First World War / the Chernivtsi trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Chernivtsi

In the article activity of Russian Red Cross is examined in area of medical and social rehabilitation of the servicemen injured from the battle actions of First World War. Main attention an author spares to the next measures of Society: organizations of network of balneological and sanatorium - resort

establishments for a convalescent; to creation of shelters and refuges for warriors - invalids; to the device of the specialized points, infirmaries, trains for evacuation, treatment and care of soldiery with violations of psyche. The estimation of job of Russian Red Cross performances is carried out in this area.

Keywords: the Russian empire, First world war, Russian Society of Red Cross, rehabilitation, invalids, charity.

Вступ. Невеликий хронологічний відрізок 1914-18 рр. становить собою один із найбільш трагічних і переломних періодів у світовій історії. Перша світова війна за своїми масштабами і наслідками не мала собі рівних у всій попередній історії людства. Найбільш працездатна частина населення була вилучена з матеріального виробництва й кинута у війну.

У роки Першої світової війни з усією очевидністю виявилася економічна і політична слабкість самодержавства. Існуючий лад не зумів швидко і правильно перебудуватися для успішного ведення війни. Реакцією на неповороткість уряду, його нездатність до сучасної організації військового господарства, і медично-санітарного в тому числі, було зростання ролі громадських військово-санітарних організацій.

З усіх громадських організацій діяльність Російського Товариства Червоного Хреста (РТЧХ) була найбільш дієвою, багатоплановою і результативною. Крім надання першої допомоги пораненим та хворим Товариство брало активну участь в їх подальшій медико-соціальній реабілітації.

Аналіз останніх досліджень. Значущість подій 1914-1918 рр. привертала и привертають і будуть привертати до себе увагу істориків. Однак, незважаючи на широкий спектр документів, що висвітлюють політичну, військову, економічну складові цієї кампанії, історіографія ряду аспектів «Великої війни» є досить обмеженою. Однією із таких «білих плям» є проблема медико-соціальної реабілітації учасників бойових дій 1914-1918 рр.

Значне місце у науковому доробку, присвяченому діяльності медико-санітарних громадських організацій, в тому числі і Російського Червоного Хреста, посідають дисертаційні дослідження.

Одним з перших у цьому ряді слід відмітити роботу С.П.Кармалюка, присвячену діяльності Червоного Хреста на Україні упродовж 1867-1920 років. Залучивши до наукового обігу раніше невідомі джерела, автор проаналізував діяльність Товариства у галузі опіки пораненими військовими, реабілітації інвалідів та дав детальну характеристику роботі РТЧХ по допомозі постраждалому цивільному населенню України [7].

Безпосередньо вивченню добродійності в період Першої світової війни присвячено дисертаційне дослідження Г.М.Грицаєвої. У роботі автором була здійснена спробу розглянути організаційні форми і особливості досвіду допомоги потерпілим від війни 1914-1917 рр. в Росії. Основою джерельної бази дисертації стала діловодна документація Головного Управління (ГУ) РТЧХ. Головну увагу дослідниця звертає на значну роль жінок імператорської родини у благодійній діяльності [2].

Дослідженням, присвяченим комплексному огляду діяльності РТЧХ впродовж Першої світової війни, підготовці Товариства до неї, можна назвати дисертаційну роботу О.В.Чистякова «Організаційний устрій та діяльність Російського товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни: 1914-1918 рр.» [37]. Висновки роботи слугують підтвердженням авторської гіпотези, що «РТЧХ у роки Першої світової війни, усупереч усталеній думці, було найпотужнішою громадською організацією, що внесла найбільший вклад в справу надання допомоги постраждалим військовослужбовцям і мирним жителям, як на театрі військових дій, так і у тилу» [37, с.10].

Свідченням зростанню інтересу до згаданої проблеми став ряд статей, що з'явилися у науковій періодиці. З подібних досліджень варто відмітити роботи О. Єрошенко, І. Єрьоміна, Л. Полякової, Н. Пушкарьової, А.Черкасова, П. Щербініна [4; 5; 16; 20] та ін.

Таким чином, останні роки стали свідченням кількісного зростання робіт, що присвячені даній проблематиці. Проте, ще багато питань історії Російського Червоного Хреста продовжує залишатися поза увагою вчених. Висвітлення їх є одним з важливих завдань історичної науки. Все це і визначило **актуальність теми**, обраної автором статті.

Метою роботи є висвітлення діяльності Російського Товариства Червоного Хреста, скерованої на медико-соціальну реабілітацію жертв бойових дій 1914-1918 рр.

Виклад основного матеріалу. З початком війни постало питання щодо лікування одужуючих поранених, які потребували спеціального бальнеологічного та санаторно-курортного лікування для остаточного видування. І тут допомога громадських організацій та приватних осіб стала надзвичайно доречною.

Вже 8 серпня 1914 р. «Чорноморська газета» повідомила, що принц О.П. Ольденбургський надав курорт Гагри Червоному хресту. Журналіст газети відмічав: «На перших порах там може розміститися 500 хворих, а в подальшому курорт буде пристосований для 4 тис. чоловік» [16, с.43].

Місяцем пізніше, у вересні 1914 р., громадськість м. Сочі обговорює питання про прийом поранених. За великим рахунком питання це було ініційоване самими пораненими. У другій декаді вересня до правління акціонерного товариства курорту «Кавказька Рив'єра» звернулися поранені офіцери з проханням дозволити розмістити їх на курорті з метою якнайшвидшого одужання. Розглянувши це прохання, правління прийняло рішення про задоволення клопотання. В результаті з жовтня 1914 р. до березня 1915 р. безкоштовно були відведені місця особам, постраждалим на війні і потребуючим теплого морського клімату. Окрім цього, для постійного медичного догляду правління надало пораненим і двох лікарів. З метою підвищення комфорту до Туапсе була прокладена залізниця, а звідти до Сочі можна було добратися на пароплаві за 4 години [16, с.44].

Зважаючи на відсутність в місті лазаретів і госпіталів було прийняте рішення про спонсорську допомогу у цьому питанні. Практично відразу відгукнулися сочинські власники заміських будинків, які запропонували надати 22 безкоштовні місця для офіцерів, які одужували. При цьому власники брали на себе усі витрати по харчуванню і проживанню військовослужбовців. Це стало початком плідної діяльності жителів Сочі у справі реабілітації поранених воїнів [16, с.44].

У травні 1915 р. імператор Микола II затвердив статут Всеросійського товариства здравниць на згадку війни 1914-1915 рр., що перебувало під опікою його дружини, імператриці Олександри Федорівни. Товариство ставило перед собою мету «сприяти можливо повному відновленню здоров'я постраждалих в Російській імперії і, передусім, учасників війни 1914-1915 рр. і потерпілих від неї, а також членів сімей тих і інших», шляхом лікування їх у здравницях. Для цього товариство прагнуло розширяти мережу санаторіїв та курортів [4, с.204].

У червні 1915 р. цар дав згоду на проведення 16 серпня Всеросійського збору коштів на спорудження у Криму двох здравниць. Одна з них призначалася для хворих і поранених воїнів, інша - для їх дітей. В результаті до фонду будівництва здравниць з регіону надійшли значні грошові кошти [4, с.204].

Безумовно, що Російський Червоний Хрест не міг залишитись осторонь цієї справи. Тим більше, питанням реабілітації поранених солдатів та офіцерів покликана була займатись спеціальна структура у складі РТЧХ - Лікувальна комісія, що була створена при ГУ Товариства ще у 1883 р. Розпочавши свою діяльність по наданню допомоги хворим та пораненим воїнам з досить скромних розмірів (у 1883 р. на курортах лікувалося лише 37 хворих офіцерів), до 25-річчя, у 1907 р., комісія задовольнила клопотання про лікування 540 хворих, розмістивши 475 з них у 24 лікарняних пунктах, витративши на утримання і лікування їх 28870 крб., а в 1914 р., Лікувальною

комісією з поданих 2217 прохань було задоволено 1795 і витрачено на утримання і лікування в 37 лікувальних пунктах та закладах 107тис. крб. [38, с.1702-1703].

Безпрецедентний розмах військових дій та викликана ними величезна кількість хворих та поранених солдат і офіцерів, а також осіб медико-санітарного персоналу Товариства Червоного Хреста поставили Лікувальну комісію перед необхідністю збільшення санаторно-курортних місць.

На початку 1915 р. комісія звернулася з цілою низкою запитів та клопотань до медичних закладів стосовно надання ними в розпорядження РТЧХ значно більшої, порівняно з попередніми роками, кількості вакансій для безкоштовного або пільгового лікування хворих Червоного Хреста. Крім того, комісія планувала збільшити в 2 рази кількість місць у санаторіях і лікарнях, які знаходилися у власності РТЧХ. При цьому особлива увага зверталася на те, щоб збільшення кількості хворих та поранених не позначилося на якості лікування [3, с. 325; 11, с.208].

Завдяки цим заходам, до початку лікарняного сезону 1915 р. в розпорядженні РТЧХ було у наявності:

1) у санаторіях та колоніях, які є власністю Червоного Хреста; на Кавказі - 300 місць; в Староруській колонії - 50 місць; Асернському санаторії - 40 місць; Лібаві - 20 місць; у Ялтинському санаторії Червоного Хреста та у санаторії імператора Олександра III - 20 місць;

2) у приватних лікарняних закладах: у санаторіях міста Анапи - 100 місць; у Царському Дарі (кумисолікування) - 100 місць; у Ялті, у санаторії Тимчасового комітету - 100 місць [3, с.325-326; 11, с.208-209].

Крім того, розпочалися переговори з Міністерством шляхів сполучення стосовно надання останнім Червоному Хресту 20 відсотків місць у санаторіях Комітету Інвалідного Будинку імператора Олександра II, який знаходився у завідуванні МШС [3, с.326; 11, с.209].

Всього за 1915 р. Червоним Хрестом була надана допомога 1076 офіцерам, 794 нижчим чинам та особам медико-санітарного персоналу, а всього 2232 особам [6, с.2683].

Із загальної кількості вказаних 2232 хворих, 2028 особам було надано лікування, притулок та утримання на курортах і в санаторіях, де вказаними особами було проведено 101209 лікарняних днів; 33 хворим було надано лікування мінеральними водами та ваннами, без притулку та утримання в закладах Червоного Хреста; 172 особам був наданий тільки безкоштовний проїзд до місць лікування і назад і 11 особам видана грошова допомога на лікування [6, с.2683].

Витрати комісії за 1915 р. на утримання і лікування, видачу грошових субсидій, винагородження медико-санітарного персоналу за доглядання хворих Червоного Хреста, придбання медикаментів, перев'язувального матеріалу та ін. склали майже 358 тис. крб.[6, с.2683].

До лікувального сезону 1916 р. Лікувальною комісією було оснащено в 22 санаторно-курортних установах (в Анапі на березі Чорного моря, Варницях Валдайського повіту, Єсентуках, Кисловодську, Одесі, П'ятигорську, Старій Русі, Саках, Євпаторії, Царському Дарі, Ялті та ін.) 1027 місць. Це дало можливість, застосовуючи систему позмінного пансіону, надати лікувальні послуги більше ніж 3 тис. особам [10, с.1619; 18; 35, арк.11 зв].

Крім відправки на курорти та в санаторії потреби війни вимагали організації широкомасштабної грошової допомоги військовим та членам їх сімей. В цьому плані значний крок вперед було був зроблений ще до початку Першої світової війни, коли російський уряд, осмислюючи і враховуючи помилки минулого, вніс до III Державної Думи проект «Положення про опікування нижніми чинами та їх сім'ями», яке і було затверджене спочатку самою Думою, а потім і Державною радою 25 червня 1912 року. Згідно із ним в тих губерніях, де оголошувалася мобілізація, одночасно з нею повинні були

створюватися і особливі міські і волосні комітети. На них покладался обов'язок обстеження потреб сімей мобілізованих на військову службу, складання детальних списків і організація видачі допомоги. Положення запроваджувало практику клопотань про призначення допомоги не лише з боку дружин і матерів мобілізованих, але робило можливим складання подібних клопотань і самими нижніми чинами. Кошти на виплати асигнувалися Державним казначейством. Окрім сум, що розподілялися централізовано, передбачалися і додаткові виплати одноразової грошової допомоги особливо нужденним солдатським сім'ям відповідно до поданих ними прохань. За час війни число таких звернень нестримно росло, оскільки більшість з них, незважаючи на одвічну російську тяганину, доходили-таки до адресатів, розглядалися і задовольнялися. Так, до третього року війни (1916 рік) було задоволено 26 956 клопотань солдатів і членів їх сімей [20, с.213-214].

Російський Червоний Хрест також надавав хворим значну матеріальну допомогу. З цією метою була створена спеціальна Комісія Субсидій на чолі з генерал-майором князем І.А.Накашидзе [17, с. 923].

Комісія призначала субсидії тим офіцерам, які були поранені чи захворіли у ході військових дій і, потребуючи відповідного лікування, не мали на це коштів, а згідно умов видачі грошей з державних установ не могли отримати термінової допомоги. Всього за 1914 р. було витрачено за призначеними Комісією субсидіями майже 80 тис. крб., при цьому від 2 вересня до 31 грудня звернулося з клопотанням про субсидії 1843 військовослужбовців, евакуйованих з театру військових дій. Із цієї кількості клопотань комісією були призначені субсидії 1205 особам, з них 815 офіцерам і 390 нижчим чинам. Грошова допомога призначалася в таких розмірах: штаб-офіцерам - від 75 до 125 крб., обер - офіцерам-від 30 до 75 крб. і нижчим чинам від 5 до 25 крб. у залежності від серйозності поранення та майнового стану [17, с.923; 33, арк. 96 зв].

Незалежно від допомоги офіцерам та солдатам Комісія на спеціальні кошти, які надходили в її розпорядження, надавала також допомогу вдовам та сиротам вбитих на війні [17, с.923].

У 1915 р. грошова допомога була виплачена 15226 військовим на суму більше 450 тис. крб., 178 сестрам милосердя і особам медико-санітарного персоналу – майже 10 тис. крб. і 230 членам родин загиблих, пропавших без вісті та потрапивших у полон військових – близько 13 тис. крб., а всього була надана допомога 15634 особам на загальну суму 475 тис. крб.[6, с.2684].

Ще одним напрямом допомоги пораненим військовим була робота по працевлаштуванню інвалідів, що поверталися з фронту. Передусім, до вирішення цієї проблеми підключилися міністерства і відомства, в установах яких можна було знайти можливості для працевлаштування інвалідів. Прикладом таких дій може слугувати ініціатива Міністерства шляхів сполучення, що навесні 1915 р. «з метою забезпечення заробітком осіб, що постраждали від війни і втратили частково працездатність», звернулося до Томського округу шляхів сполучення із пропозицією «вказати в яких розмірах і в якій формі округ може прийти на допомогу вказаній категорії осіб». Виконуючи це прохання, керівництво Томського округу шляхів сполучення звернулося «за усіма пунктами округу із запитом про негайне повідомленні відомостей» [4, с.204].

Головне управління пошти та телеграфів на початку 1916 р. дозволило замінити до 50 % «існуючого штату розсильних і сторожів в поштово-телеграфних установах» інвалідами війни, що «зберегли певну працездатність». У відповідь на це командування Омського військового округу звернулося із закликом до цивільної і військової влади регіону інформувати «потерпілих в поточну війну нижніх чинів» про можливості працевлаштування в установах поштово-телеграфного відомства. У зв'язку з відкриттям в цей час у Томському поштово-телеграфному окрузі 150 поштових відділень, губерньська влада звернулася із проханням до місцевих

установ надати відомості про поранених військових, «які за своїм розвитком і достатній писемності ... могли би обійняти посади за поштово-телеграфним відомством». Волосні правління регіону оперативно надіслали такі списки із десятками претендентів [4, с.204-205].

Не залишилось остронь від надання допомоги інвалідам і Міністерство освіти. У вересні 1916 р. воно надіслало циркуляр керівництву західносибірського учбового округу, в якому закликало своїх підлеглих «всебічно сприяти справі навчання покалічених воїнів в межах учбового округу шляхом організації для них курсів і майстерень». Усі райони округу на території краю підключилися до рішення поставленої задачі [4, с.205].

Крім державних структур питанням реабілітації поранених солдатів та офіцерів зайнялися і громадські сили, що залучалися до створення мережі патронатів та притулків для воїнів-інвалідів.

26 вересня 1914 р. видається «Положення про патронати», згідно якому патронатом визнається «...всіляка організація, яка поставила собі високою та благою метою...утримання тих поранених і хворих військових, які були визнані цілком не здатними до військової служби, за станом здоров'я (після гострого періоду) не вимагали госпітального лікування, але потребували відповідного лікарняного спостереження та догляду» [21, с.207].

Патронати влаштовувалися: а) для нижчих чинів; б) для офіцерів; в) змішані [21, с.207].

Відкривати патронати мали право органи Червоного Хреста, різні громадські установи, приватні організації та окремі особи. Загальний нагляд за влаштуванням та діяльністю патронатів покладался «...на осіб за вказівками Головних начальників постачання та командуючих військовими округами,...за участю належних губернаторів та місцевої влади» [27, с.16].

Крім патронатів влаштовувалися і так звані лазарети-притулки. Ці заклади призначалися для двох категорій військових: 1) для визнаних зовсім не придатними для військової служби, але від неї поки що формально не

звільнених; 2) для звільнених у відпустку з метою остаточного одужання на 6 місяців і більше, але з якихось причин не бажаючих відправлятися до рідних місць [9, с.16].

Лазарети-притулки знаходилися у підпорядкуванні тих організацій допомоги пораненим та хворим воїнам (а їх крім РТЧХ була велика кількість), які були їх засновниками [9, с.16].

За перший рік війни тільки у Північному районі РТЧХ різними державними установами і громадськими організаціями було влаштовано 36 лазаретів-притулків, з загальною кількістю до 625 місць [9, с.16]. Найбільш значним притулком, який утримувався за рахунок Червоного Хреста, був Маріїнський притулок у Петрограді. Він був організований для нижчих чинів з ампутованими кінцівками, які чекали на отримання протезів (вони виготовлялися тут же). На 19 липня 1915 р. притулок був розгорнутий на 300 ліжок [9, с.16]. З початку війни до грудня 1916 р. притулок виготовив протези майже для 18 тис. чоловік (за передвоєнні роки їх отримувало не більше тисячі) [19].

Крім заснування патронатів та притулків, забезпечення інвалідів протезами, з початком війни постала проблема соціальної реабілітації тих воїнів-калік, які в силу отриманих поранень не могли повернутися до своєї попередньої трудової діяльності.

Для допомоги таким скаліченим людям при багатьох лазаретах стали відкриватися майстерні, які почали навчати поранених тій або іншій професії. Таку майстерню, наприклад, відкрили студенти Петроградського технологічного інституту при власному лазареті. Крім навчання окремим ремеслам, тут велись курси телефоністів, які оплачувалися Червоним Хрестом [1, с.2323].

Досить активно при цьому ж лазареті діяли взуттєва та кошикарна майстерні. Вони обслуговували спочатку свій лазарет, а потім стали приймати і приватні замовлення. Поранені тут не тільки навчалися ремеслам,

але й отримували заробіток від 50 до 70 копійок на день. Загальний грошовий обіг цих майстерень від травня 1916 р. склав понад 30тис. крб.[1, с.2323].

Крім РТЧХ, допомогу інвалідам надавали й інші організації. У цьому відношенні особливої уваги заслуговує діяльність заснованого в Москві «Товариства трудової допомоги інвалідам світової війни». Товариство поставило своєю метою надання широкої допомоги інвалідам. Для досягнення цієї мети Товариство засновувало майстерні та школи, влаштовувало гуртожитки для інвалідів та ін.[1, с.2323]. Очолювала його вдова голови першої Державної Думи М. Н. Муромцева [1, с.2324].

Для ознайомлення широкої громадськості з цілями Товариства і для залучення до його каси пожертвувань, серед всього іншого, був зроблений оригінальний і ледь не перший у цьому значенні досвід випуску одноденної газети, яка вийшла під назвою (вона була разом з тим і девізом Товариства): «Праця знову дасть тобі життя та щастя». У газеті брали участь І. Бунін, В. Брюсов, А. Ремізов, О. Толстой, М. Бердяєв та ін. Вони подавали сюди свої вірші, оповідання, статті, що сприяло тому, що і на газету, і на Товариство, яке ця газета пропагувала, звернула увагу широка громадськість [1, с.2324].

Досить успішно діяли організації, які були створені і знаходилися під протегуванням членів імператорської родини.

Так, «Товариство повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам та їх сім'ям», яке знаходилося під протегуванням Миколи II, відкрило свої майстерні та притулки у Києві, Харкові, Рязані, Читі та ін. містах [1, с.2326].

Подібних організацій було десятки, які й розгорнули діяльність у великих масштабах.

Війна калічила людей не тільки фізично, але й морально. Часто під впливом стресових обставин люди просто божеволіли. «...Гострі враження або тривале перебування в умовах інтенсивної небезпеки, - відмічав російський військовий психолог початку XX ст. Р. К. Дрейлінг, - так міцно деформують психіку у деяких бійців, що їх психічна опірність не витримує, і

вони стають не бійцями, а пацієнтами психіатричних лікувальних закладів» [28, с.33]. При цьому якщо середні втрати у зв'язку з психічними розладами в період російсько-японської війни склали 2-3 випадки на тисячу чоловік, то в Першу світову війну показник «психічних бойових втрат» складав вже 6-10 випадків на тисячу [28, с.33]. 20 грудня 1914 р. прапорщик Бакулін записав у своєму щоденнику: «Перед Різдвом доктор дивізійного обозу О.М. Попов був переведений до Варшави у госпіталь, у знову відкрите психіатричне відділення, як фахівець. Начальство психічних захворювань не визнавало, то ж, як і інші хвороби, не пов'язані із пораненням для начальства це усе - симуляція, але тепер, на п'ятому місяці війни, довелося начальству визнати, що божевільні не симулюють і відсоток психічних хворих підвищується, що і змусило начальство визнати і навіть відкрити декілька спеціальних психіатричних відділень при госпіталях» [28, с.33]. До середини війни кількість психічнохворих досягла 50 тис. чол., тобто 0,5 % у співвідношенні із загальним числом мобілізованих [28, с.33].

Справа евакуації та подальшого влаштування психічнохворих військових стала ще однією сферою діяльності Червоного Хреста.

Для організації цієї важливої справи при ГУ була створена комісія по наданню допомоги психічнохворим воїнам діючої армії. До комісії, на чолі з головним медичним інспектором Л. Н. Малиновським увійшли; член ГУ, почесний лейб-медик Б. М. Шапіров; член ГУ, почесний лейб-медик, професор В. М. Сиротинін; професор В. М. Бехтерев; доктор медицини В. П. Протопопов[23, арк. 16; 29, с.27; 30, арк. 203].

Для кращої організації справи евакуації та влаштування психічнохворих на театр військових дій були направлені спеціальні уповноважені РТЧХ: лейб-медик доктор медицини А.В.Тимофєєв був призначений уповноваженим РТЧХ по наданню допомоги психічнохворим воїнам у Південно-Західному районі, а доктор медицини Н.Н.Реформатський - у Північно-Західному [23, арк. 16 зв; 29, с.28; 31, арк. 227]. В їх розпорядження були відряджені 10

лікарів-психіатрів: 6-у Південно-Західний і 4 - у Північно-Західний райони [26]. Пізніше були призначені уповноважені при Кавказькій армії, а також по місту Москві [8, с.44].

Діяльність РТЧХ по влаштуванню психічнохворих розпочалася з організації в тилу армій приймальних та збірних пунктів. Приймальні пункти повинні були міняти свої місце розташування разом із зміною дислокації тих чи інших армій. Що стосується збірних пунктів, то для їх розташування були намічені такі місця: 1) в м. Вінниці в окружній лікарні на 75 чоловік; 2) в м. Влодаві у лікарні Міністерства шляхів сполучення на 25 чоловік і 3) на станції Ново - Вілейськ у Віленській окружній лікарні [8, с.44; 14, с.111].

У внутрішніх районах імперії планувалося розгорнути 3 тис. місць, а великі приймально-розподільчі пункти відкрити у Москві, Петрограді та Києві [8, с.45].

Для перевезення психічнохворих військове відомство зобов'язалося передати Червоному Хресту 40 спеціально обладнаних вагонів. Однак, як свідчить Журнал засідання ГУ РТЧХ від 23.08.15 р., одержати вдалося тільки 26. Через нестачу спеціальних вагонів евакуація психічнохворих солдат та офіцерів нерідко проводилася в арештантських вагонах [34, арк. 110].

Вагони, обладнані військовими, зовсім не відповідали своєму призначенню. Так, уповноважений А.В. Тимофєєв, оглянувши у Бресті 6 вагонів, зауважив, що вони «...всі побудовані за одним шаблоном, цілком незадовільним. Доведеться багато переробити, а для офіцерів обладнати просто декілька вагонів першого класу, які складаються з кількох купе: пристосування їх буде коштувати дешево» [32, арк. 253-254].

Крім переобладнання, уповноважені РТЧХ самі споряджали вагони. Так, уповноважений Внутрішнього району самостійно обладнав 8 вагонів [8, с.45].

У Південно-Західному районі діяльність психіатричної організації РТЧХ розпочалась 20-22 жовтня 1914 р. За цей час були відкриті приймальні пункти у Львові та Бресті, а 10-15 листопада - в Бродах і Волочиську [8, с.45].

Однак всі пункти, крім Львівського, працювали в'яло, тому що вони розташовувались досить далеко від шляхів евакуації. Пізніше було визнано за необхідне відкривати подібні пункти як можна ближче до місць формування санітарних поїздів, а до того часу організовувалися поїздки вагонів із спецперсоналом у складі звичайних санітарних поїздів [8, с.45].

З початку війни до 31 березня 1915 р. через заклади РТЧХ Південно-Західного району пройшла така кількість психічнохворих: офіцерів - 120, нижчих чинів - 728 та військовополонених – 7 [36, арк. 50-51 зв].

Внаслідок відступу російських військ із Галичини у 1915 р. багато психіатричних пунктів РТЧХ були закриті та евакуйовані. У липні 1915 р. залишився один приймальний пункт в Підволочиську і 2 збірних - у Бресті та Вінниці. У серпні-вересні 1915 р., крім діючих, були влаштовані пункти в Жмеринці, Бердичеві та Кам'янець-Подільському [8, с.46].

У Північно-Західному районі діяло два збірних пункти РТЧХ: 1) у Варшаві при Уяздовському військовому госпіталі; 2) у Ново - Вілейську при Віленській окружній лікарні [8, с.46; 26]. У січні 1915 р. були відкриті приймальні пункти при військових госпіталях у Гродно, Ризі та Білостоку. Пункти ці обслуговувалися трьома спеціально пристосованими вагонами з персоналом з 3 сестер милосердя та 10 санітарів. За час своєї діяльності ці пункти пропустили: Ризький - 130 чоловік, Білостоцький - 116 і Гродненський - 171 чоловіка [8, с.46-47].

Після закінчення своєї діяльності у Варшаві збірні пункти були розміщені у Мінську, Пскові та Назимові, а приймальні - в Гомелі, Брянську, Смоленську, Двінську, Молодечно, Полоцьку та Вітебську [8, с.47].

При збірних пунктах обладнувалися спеціальні лабораторії. У своєму рапорті уповноваженому РТЧХ з евакуації та розміщення психічнохворих Північного та Північно-Західного фронтів начальник Мінського пункту РТЧХ зауважив: «...за час війни не тільки у ближньому тилу, але і віддаленому, в столицях і т.д. не з'явилося ні однієї серйозної праці, яка б внесла в російську

літературу цінні факти, здобуті науковим дослідженням та клінічним спостереженням. Думається мені, що в майбутньому важко очікувати, що у глибокому тилу під час війни могла б змінитися картина трохи в кращий бік, так як лікарів-спеціалістів там залишилося мало і ті по самі вуха завалені роботою.

Тому гадаю, що обов'язок психіатричної організації, хоча б у деякій мірі поповнити існуючу прогалину і створити хоча б при збірних пунктах - у вигляді спроби в Мінську - лабораторію, яка необхідна для досліджень за сучасними методами» [22, арк. 18-18 зв]. Ідея ця знайшла підтримку також у головноуповноваженого РТЧХ Західного фронту.

Військові Північного фронту виявилися не в змозі розмістити в переповнених військових госпіталях всіх психічнохворих солдат та офіцерів. Тому Червоному Хресту пришилося взяти на себе обладнання спеціального лікувального закладу. Під нього відвели два бараки у лікувальному комплексі, який споруджувався недалеко від Петрограду. Витрати на переобладнання цих бараків взяв на себе Червоний Хрест, так само як і утримання самих хворих та медичного персоналу [9, с.14].

Крім того, хворі розміщувалися у цивільних медичних закладах: в Кувшинівській лікарні біля Вологди, Юр'ївській психіатричній клініці і т.д.[8, с.48].

З початку війни до 1 листопада 1916 р. у Північний район були евакуйовані 666 психічнохворих нижчих чинів, 37 офіцерів, 10 матросів і 1 військовополонений [8, с.48].

Діяльність психіатричної організації на Кавказі розпочалась у квітні 1915 р. Для обслуговування військових частин Червоним Хрестом були відкриті один збірний пункт в Тифлісі і два приймальних - в Кобулєті і Александрополі. Для потреб евакуації було обладнано 4 спеціальних залізничних вагони [8, с.48; 13, с.16,19; 15, с.123-181].

Всього через Червоний Хрест пройшло 3640 чоловік, з них з Кавказького фронту - 1055 чоловік; у цьому числі вказані солдати, офіцери, психічнохворі біженці, сестри-миłosердя і цивільні чини з фронту. Окрім евакуації, надалі діяльність Червоного Хреста виразилася в облаштуванні госпіталів тимчасового типу в Росії і на Кавказі, також в розміщенні психічнохворих по колоніях [5, с.64].

Висновки. Таким чином реабілітація поранених та хворих воїнів стала ще однією сферою діяльності РТЧХ та інших громадських організацій. Найважливішою умовою успішної діяльності в цій галузі стало створення цілої мережі санаторіїв, курортів, патронатів та притулків. Вони не тільки лікували, але і вирішували проблеми соціальної реабілітації тих солдатів і офіцерів, які через отримані поранення не могли повернутися до своєї попередньої трудової діяльності. Для допомоги таким скаліченим людям відкривалися майстерні і курси, які навчали поранених різним професіям.

Крім скалічених фізично, Червоний Хрест піклувався про військових з порушеннями у психіці шляхом створення спеціалізованих пунктів, лазаретів, поїздів для їх евакуації, лікування і догляду.

Література:

1. *Боцяновский В. Как помочь инвалидам? / В. Боцяновский //Вестник Красного Креста.-1916.- №7.-С.2331-2334.*
2. *Грицаева А. Н. Благотворительность в России в годы Первой мировой войны (1914 – февраль 1917 г.): опыт помощи пострадавшим от военных действий: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история»/ А. Н. Грицаева; Московский педагогический государственный университет. - М., 2008. – 24 с.*
3. *Деятельность лечебной комиссии //Вестник Красного Креста.-1915. - №1. –С.324-326.*

4. Ерёмин И. А. *Забота о больных и раненых воинах в Западной Сибири в годы Первой мировой войны (1914 – 1918 гг.)* // И. А. Ерёмин / *Известия Томского политехнического университета*. – 2006. – Т.309. Социально-экономические и гуманитарные науки. - №6. – С. 202-205.
5. Ерошенко А. П., Черкасов А. А. *Россия в Первой мировой войне (1914-1918 гг.): военно-санитарная деятельность Российского общества Красного Креста* / А. П. Ерошенко, А. А. Черкасова // *История и историки в контексте времени*. - 2010. – Вып.7. – С.60-72.
6. *Журнал общего собрания членов Российского Общества Красного Креста. 26 июня 1916 года* // *Вестник Красного Креста*.-1916.-№8. -С.2675-2697
7. Кармалюк С. П. *Діяльність організацій Червоного Хреста в Україні в 1867 - 1920 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича*. – Чернівці, 1998. – 16 с.
8. *Краткий обзор деятельности Российского Общества Красного Креста по оказанию помощи больным и раненым воинам на театре войны с Австро-Венгрией, Германией и Турцией в 1914-1915 гг. Доклад общему собранию гг. членов РОКК 28 февраля 1916 года*. – Петроград: Государственная Типография, 1916. – 91 с.
9. *Краткий отчет главноуполномоченного Северного района Российского Общества Красного Креста. С начала войны по 19 июля 1915 года*. - Петроград: Типография Главного Управления уделов, 1916.-205с.
10. *Лечебные места для раненых и больных воинов* // *Вестник Красного Креста*.-1916.-№5.-С. 1619-1620.
11. *Лечение воинов в санаториях* // *Вестник Красного Креста*.-1915.-№1. – С.207-209.
12. *На выставке работ раненых* // *Вестник Красного Креста*.-1916.- №4.- С.1235-1237.

13. *Обзор деятельности учреждений, состоящего под высочайшим покровительством ее императорского величества государыни императрицы Марии Федоровны Российского Общества Красного Креста на Кавказском фронте за май, июнь и июль месяцы 1915года. – Тифлис: Электрорепечатня Тифлисской № 2 тюрьмы, 1915. – 101 с. + 78 с.(прилож.).*
14. *Организация призрения, эвакуации и рассеивания душевнобольных воинов действующей армии //Вестник Красного Креста.-1915.- № 1. – С.110-117.*
15. *Отчет уполномоченного психиатрической организации Красного Креста при Кавказской армии, доктора А. И. Прусенко //Вестник Красного Креста.- 1916.-№1.-С. 123-181.*
16. *Полякова Л. Г. Периодическая печать как средство изучения деятельности тыла в годы Первой мировой войны (на примере Черноморской губернии) / Л. Г. Полякова // Былые годы. - 2012. - № 3 (25) – С.42-51.*
17. *Пособия, выдаваемые Красным Крестом //Вестник Красного Креста.- 1915.-№3.-С.922-923.*
18. *Правительственный вестник. – 22 апреля 1916.*
19. *Правительственный вестник. – 14 декабря 1916.*
20. *Пушкарева Н., Щербинин П. Из истории призрения семей нижних чинов запаса в годы войн начала XX века / Н.Пушкарева, П.Щербинин // Нужда и порядок: история социальной работы в России, XX в.: Сб. науч. ст. / Под ред. П. В. Романова, Е. Р. Ярской-Смирновой. — Саратов: Научная книга: Центр социальной политики и гендерных исследований, 2005. — 460 с. – С.208-233.*
21. *Раненые офицеры и нижние чины, их эвакуация, денежное и вещевое довольствие, пенсионное право, а также обеспечение семей лиц, призванных на войну. Сборник законов и распоряжений. – Петроград: Государственная Типография, 1915.- 228 с.*

22. Російський державний військово-історичний архів (далі - РДВІА). – Ф.12651. – Оп.7. – Спр.131.
23. РДВІА. – Ф.12651. – Оп.7. – Спр.132.
24. РДВІА. – Ф.12651. – Оп.10. – Спр.22.
25. РДВІА. – Ф.12651. – Оп.10. – Спр. 1148.
26. Русский инвалид. – 10 декабря 1914.
27. Сборник главнейших, касающихся деятельности Российского Общества Красного Креста законоположений и главнейших действующих циркуляров Главного Управления названного Общества на 1 января 1917 г. – Петроград: Государственная Типография, 1917. - 301 с.
28. Сенявская Е. С. Отношение к жизни и смерти участников Первой мировой войны: очерк фронтовой повседневности / Е. С.Сенявская // Былые годы. – 2012. - № 3 (25). – С.30-41.
29. Справочный листок Русского Союза Психиатров и Невропатологов. – 1914. - №12.
30. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІА України у Києві). – Ф.719. – Оп.1– Спр. 3.
31. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1– Спр. 4.
32. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1– Спр.5.
33. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1– Спр. 68.
34. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1– Спр.69.
35. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1. - Спр. 127.
36. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1– Спр.634.

37. Чистяков О. В. Организационное устройство и деятельность Российского Общества Красного Креста в годы Первой мировой войны (1914-1918 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / О. В. Чистяков; Московский государственный университет управления. – М., 2009. – 26 с.
38. Шапиров БМ. Деятельность Лечебной Комиссии Красного Креста в связи с развитием благоустройства на отечественных курортах / Б. М. Шапиров // Вестник Красного Креста.-1915.-№5. – С.1700 – 1704.

References:

1. Вocyановскы`j V. Kak pomoch` y`nvaly`dam? / V.Вocyановскы`j //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1916.- № 7.-S.2331-2334.
2. Gry`czaeva A.N. Blagotvory`tel`nost` v Rossy`y` v gody Pervoj my`rovoj vojny (1914 – fevral` 1917 g.): opyt pomoshhy` postradavshy`m ot voennyx dejstvy`j: avtoref. dy`s. na soy`skany`e uchen. stepeny` kand. y`stor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya y`story`ya»/ A. N.Gry`czaeva; Moskovsky`j pedagogy`chesky`j gosudarstvennyj uny`versy`tet. - M., 2008. – 24 s.
3. Deyatel`nost` lechebnoj komu`ssy`y` //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1915. -№ 1. – S.324-326.
4. Erëmy`n Y`.A. Zabota o bol`nyx y` ranenyx voy`nax v Zapadnoj Sy`by`ry` v gody Pervoj my`rovoj vojny (1914 – 1918 gg.) // Y`.A. Erëmy`n / Y`zvesty`ya Tomskogo poly`texny`cheskogo uny`versy`teta. – 2006. – T.309.Socy`al`no-ekonomy`chesky`e y` gumany`tarnye nauky`. - № 6. – S. 202-205.
5. Eroshenko A. P., Cherkasov A. A. Rossy`ya v Pervoj my`rovoj vojne (1914-1918 gg.): voenno-sany`tarnaya deyatel`nost` Rossy`jskogo obshhestva Krasnogo Kresta / A.P.Eroshenko, A.A.Cherkasova // Y`story`ya y` y`story`ky` v kontekste vremeny`. - 2010. – Vyp.7. – S.60-72.
6. Zhurnal obshhego sobrany`ya chlenov Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta. 26 y`yunya 1916 goda //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1916.-#8. -S.2675-2697

7. Karmalyuk S. P. *Diyaľnist` organizacij Chervonogo Xresta v Ukrayini v 1867 - 1920 rr. : Avtoref. dy`s... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Chernivecz`ky`j derzh. un-t im. Yu.Fed`kovy`cha. – Chernivci, 1998. – 16 s.*
8. *Kratky`j obzor deyatel`nosty` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta po okazany`yu pomoshhy` bol`nym y` ranenym voy`nam na teatre vojny s Avstro-Vengry`ej, Germany`ej y` Turcy`ej v 1914-1915 gg. Doklad obshhemu sobrany`yu gg. chlenov ROKK 28 fevralya 1916 goda. – Petrograd: Gosudarstvennaya Ty`pografy`ya, 1916. – 91 s.*
9. *Kratky`j otchet glavnoupolnomochennogo Severnogo rajona Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta. S nachala vojny po 19 y`yulya 1915 goda. - Petrograd: Ty`pografy`ya Glavnogo Upravleny`ya udelov, 1916.-205s.*
10. *Lechebnye mesta dlya ranenyyx y` bol`nyx voy`nov //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1916.-№ 5.-S. 1619-1620.*
11. *Lecheny`e voy`nov v sanatory`yax //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1915.-#1. – S.207-209.*
12. *Na vystavke rabot ranenyyx //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1916.- #4.-S.1235-1237.*
13. *Obzor deyatel`nosty` uchrezhdeny`j, sostoyashhego pod vysochajshy`m pokrovy`tel`stvom ee y`mperatorskogo vely`chestva gosudaryny` y`mperatry`czy Mary`y` Fedorovny Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta na Kavkazskom fronte za maj, y`yun` y` y`yul` mesyaczy 1915goda. – Ty`fly`s: Elektropechatnya Ty`fly`ssoj № 2 tyur`my, 1915. – 101 s. + 78 s.(pry`lozh.).*
14. *Organy`zacy`ya pry`zreny`ya, evakuacy`y` y` rassey`vany`ya dushevnobol`nyx voy`nov dejstvuyushhej army`y` //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1915.- № 1. – S.110-117.*
15. *Otchet upolnomochennogo psy`xy`atry`cheskoj organy`zacy`y` Krasnogo Kresta pry` Kavkazskoj army`y`, doktora A.Y. Prusenko //Vestny`k Krasnogo Kresta.-1916.-№ 1.-S. 123-181.*

16. Polyakova L.G. *Pery`ody`cheskaya pechat` kak sredstvo y`zucheny`ya deyatel`nosty` tyla v gody Pervoj my`rovoj vojny (na pry`mere Chernomorskoj guberny`y)`* / L.G.Polyakova // *Bylye gody*. - 2012. - № 3 (25) – S.42-51.
17. *Posoby`ya, vydavaemye Krasnym Krestom // Vestny`k Krasnogo Kresga.-1915.- № 3.-S.922-923.*
18. *Pravy`tel`stvennyj vestny`k*. – 22 aprelya 1916.
19. *Pravy`tel`stvennyj vestny`k*. – 14 dekabrya 1916.
20. Pushkareva N., Shherby`ny`n P. *Y`z y`story`y` pry`zreny`ya semej ny`zhny`x chy`nov zapasa v gody vojn nachala XX veka* / N.Pushkareva, P.Shherby`ny`n // *Nuzhda y` poryadok: y`story`ya socy`al`noj raboty v Rossy`y`, XX v.: Sb. nauch. st. / Pod red. P.V. Romanova, E.R. Yarskoj-Smy`rnovoj*. — Saratov: Nauchnaya kny`ga: Centr socy`al`noj poly`ty`ky` y` gendernyx y`ssledovany`j, 2005. — 460 s. – S.208-233.
21. *Ranenye ofy`cery y` ny`zhny`e chy`ny, y`x evakuacy`ya, denezhnoe y` veshhevoe dovol`stvy`e, pensy`onnoe pravo, a takzhe obespecheny`e semej ly`cz, pry`zvannyx na vojnu. Sborny`k zakonov y` rasporyazheny`j*. – Petrograd: Gosudarstvennaya Ty`pografy`ya, 1915.- 228 s.
22. *Rosijs`ky`j derzhavny`j vijs`kovo-istory`chny`j arxiv (dali - RDVIA)*. – F.12651. – Op.7. – Spr.131.
23. *RDVIA*. – F.12651. – Op.7. – Spr.132.
24. *RDVIA*. – F.12651. – Op.10. – Spr.22.
25. *RDVIA*. – F.12651. – Op.10. – Spr. 1148.
26. *Russky`j y`nvaly`d*. – 10 dekabrya 1914.
27. *Sborny`k glavnejshy`x, kasayushhy`xsya deyatel`nosty` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta zakonopolozheny`j y` glavnejshy`x dejstvuyushhy`x cy`rkulyarov Glavnogo Upravleny`ya nazvannogo Obshhestva na lyanvary 1917 g*. – Petrograd: Gosudarstvennaya Ty`pografy`ya, 1917. - 301 s.

28. *Senyavskaya E.S. Otnosheniy'e k zhy'zny' y' smerty' uchastny'kov Pervoj my'rovoj vojny: ocherk frontovoj povsednevnosti' / E.S.Senyavskaya // Bylye gody. – 2012. - № 3 (25). – S.30-41.*
29. *Spravochnyj ly'stok Russkogo Soyuza Psy'xy'atrov y' Nevropatologov. – 1914. - № 12.*
30. *Central'ny'j derzhavny'j istory'chny'j arxiv Ukrayiny' u Ky'yevi (dali – CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi). – F.719. – Op.1– Spr. 3.*
31. *CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi. – F.719. – Op.1– Spr. 4.*
32. *CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi. – F.719. – Op.1– Spr.5.*
33. *CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi. – F.719. – Op.1– Spr. 68.*
34. *CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi. – F.719. – Op.1– Spr.69.*
35. *CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi. – F.719. – Op.1. - Spr. 127.*
36. *CzDIA Ukrayiny' u Ky'yevi. – F.719. – Op.1– Spr.634.*
37. *Chy'styakov O. V. Organy'zacy'onnoe ustrojstvo y' deyatel'nost' Rossy'jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta v gody Pervoj my'rovoj vojny (1914-1918 gg.): avtoref. dy's. na soy'skany'e uchen. stepeny' kand. y'stor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya y'story'ya» / O. V. Chy'styakov; Moskovsky'j gosudarstvennyj uny'versy'tet upravleny'ya. – M., 2009. – 26 s.*
38. *Shapy'rov B.M. Deyatel'nost' Lechebnoj Komy'ssy'y' Krasnogo Kresta v svyazy' s razvy'ty'em blagoustrojstva na otechestvennyx kurortax / B. M. Shapy'rov // Vestny'k Krasnogo Kresta.-1915.- № 5. – S.1700 – 1704.*

УДК 001:113

**ВІДОБРАЖЕННЯ В ЖУРНАЛІ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО»
ДОСЯГНЕНЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ В ПІЗНАННІ
КОСМОСУ**

кандидат історичних наук, Логвинюк Т.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

В статті висвітлюються питання розвитку вітчизняної науки про космос крізь призму її відображення на основі журналу «Наука і суспільство». Стаття висвітлює досягнення радянських, російських та зарубіжних учених в області астрономії. В даному огляді поданий перелік радянських астрономічних інститутів та обсерваторій, які стали всесвітньо відомими завдяки відкриттям в області космічної науки, праці відомого радянського ученого С. К. Всехсвятського та інших науковців.

Ключові слова: наука, журнал, радіо, розвиток, відкриття, подія, фізика, космос

Логвинюк Т. В. Отражение в журнале «Наука и общество» достижений отечественной науки и техники в познании космоса / ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Украина, Переяслав-Хмельницкий.

В статье освещаются вопросы развития отечественной науки о космосе сквозь призму ее отображения на основе журнала «Наука и общество». Статья освещает достижения советских, российских и зарубежных ученых в области астрономии. В данном обзоре представлен перечень советских астрономических институтов и обсерваторий, которые стали всемирно известными благодаря открытиям в области космической науки, труды известного советского ученого С. К. Всехсвятского и других ученых.

Ключевые слова: наука, журнал, радио, развитие, открытия, событие, физика, космос

Lohvyniuk T. V. The reflection in the journal "science and society" achievements of national science and technology in the knowledge space / Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named Gregory Skovoroda, Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytsky

This article is about development of domestic science of space that is light up in a magazine «Science and society». The article highlights the achievements of Soviet, Russian and foreign scientists in the field of astronomy. This review presents the list of Soviet astronomical institutes and observatories, which became world famous thanks to discoveries in space science, the writings of the famous Soviet scientist S. K. Vsesvyatsky and other scientists.

Keywords: science, magazine, radio, development, discoveries, event, physics, space

Вступ. Історично так склалося, що астрономія справедливо вважається найдавнішою наукою, яка виникла зі спостережень представників давніх цивілізацій за небом. Вона існує тисячу років і, за визначенням Ф. Енгельса, є першою наукою людей. Ще задовго до початку нашої ери, як зазначав в одній із статей журнал «Наука і суспільство», єгиптяни, китайці, та греки вивчали зоряне небо, малювали карти сузір'їв, стежили за рухом мандрівних зірок, які згодом стали називатися планетами, систематично записували дати затемнень Сонця та Місяця. Небом наші предки цікавилися не лише з простої допитливості, не випадково звертали свої погляди до небесних явищ, адже схід і захід Сонця, регулярна зміна фаз Місяця стали використовуватися для ліку часу і складання календаря не лише звичайного, але й астрономічного [1, с. 39].

Мета статті. У даному огляді робиться спроба проаналізувати основний зміст журналу «Наука і суспільство» з космічної тематики, - провідного напрямку науково-технічного розвитку 1950-х – 1960-х рр., визначити

провідні напрямки досліджень учених, у цій галузі, розкрити коло авторів та їх погляди на перспективи освоєння космосу людиною.

Окрім того, в СРСР астрономія перетворювалася в засіб, який допомагав розв'язувати дуже важливі теоретичні і практичні завдання державної ваги. Радянські дослідники з'ясували особливості будови зоряної системи всесвіту, що допомогло встановити напрям її розвитку.

Багато уваги приділяє астрономічна наука дослідженню малих небесних тіл, вивчення їх допомагало з'ясувати процес утворення самих планет сонячної системи. До цих малих тіл належать: метеорити, що часто досягають поверхні Землі, астероїди – малі планети, багато яких рухається в сонячній системі і комети. Досліджуючи малі тіла, вітчизняна астрономія робила важливі кроки на шляху пізнання природи і розвитку гігантських планетних тіл.

Дослідження російських і радянських вчених добре висвітлили суть кометних явищ. Уже на 1951 рік, вченими було зафіксовано понад 740 комет. Майже завжди на небі можна було бачити кілька комет. Астрономи стежили за їх переміщенням серед зірок і вивчали зміни їх особливостей. Слід відзначити, що база радянської астрономії була досить потужною і дозволяла розв'язувати поставлені наукові завдання. Лише перелік астрономічних інститутів і обсерваторій, створених за часи Радянської влади, зайняв би кілька сторінок, але можна зазначити найголовніші в той час, про які згадується в журналі «Наука і суспільство», а саме: Інститут теоретичної астрономії АН СРСР, Московський астрономічний інститут ім. Штернберга який був відомим всьому світові своїми визначними дослідженнями будови зоряного світу, змінних зірок і багатьох інших важливих астрономічних проблем. Знаменита в історії науки про небо Головна Астрономічна обсерваторія в Пулкові, під Ленінградом, мала досить розгорнуту дослідницьку діяльність. Тут розв'язували завдання точного визначення розміщення зірок, з'ясовували природу процесів на Сонці й інших світилах.

Озброєна прекрасними потужними телескопами вітчизняного виробництва, вона була в той час найкращою в світі. В Криму на базі невеликого Південного відділення Пулковської обсерваторії був збудований першокласний науковий заклад – Кримська астрофізична обсерваторія. Там були встановлені потужні й оригінальні астрономічні прилади, які давали можливість проводити спеціальні спектральні і фотографічні дослідження численних об'єктів неба. У Полтаві була створена гравіметрична обсерваторія. І це лише маленька частина тих практичних кроків, які були зроблені в СРСР для дослідження космосу.

Активну участь у висвітленні досягнень вітчизняної науки на сторінках журналу «Наука і суспільство», брали видатні радянські астрономи, фізики, математики. Багато статей в журналі «Наука і суспільство» належало відомому вченому, доктору фізико-математичних наук, професору С. К. Всехсвятському. Перші його роботи ще у 18-річному віці, під керівництвом дослідника С. В. Орлова, були присвячені вивченню хвостів комети. У 1924 р. студент останнього курсу університету С. К. Всехсвятський працюючи на посаді молодшого наукового співробітника Державного астрофізичного інституту, продовжує дослідження в галузі комет. На той час він сформулював поняття «абсолютної величини комети» і вперше визначив ці величини для 250 комет, про що і згадується в одному із номерів журналу «Наука і суспільство» за 1951 рік.

У статті «Досягнення радянської астрономії», журналу «Наука і суспільство» (№ 8, 1951 р.), висвітлюються наукові пошуки вчених того часу, розповідається про те, як зросла база радянської астрономії, згадується про великих науковців-винахідників, як от: Г. А. Шайна, В. А. Амбрацумяна, Б. В. Кукаріна, П. П. Паренаго, М. П. Барабашова, В. Г. Фасенкова, Г. А. Тихова та інших [2].

У статті «Вивчення сонячних затемнень» журналу «Наука і суспільство» (№ 10, 1954 р.) С. К. Всехсвятський описує як вчені конструювали і

підготовлювали нові установки, призначені для дослідження Сонця і різних його оболонок [3]. У статті С. К. Всехсвятський згадує про різноманітні експедиції, що пов'язані з дослідженням сонячних затемнень. Під час затемнення 1936 року радянський астрофізик академік Г. Шайн отримав чудові спектрограми, що дали йому змогу точно визначити, якими довжинами хвиль світла відповідає багато ліній у спектрі корони, дослідити яскравість цих ліній. Детальніше про сонячне затемнення йдеться в журналі «Наука і суспільство», за 1954 рік № 2, в статті «Повне сонячне затемнення». В цій статті астрономи доводили, що затемнення – природне явище, яке виникає в результаті руху Місяця навколо Землі. Надалі цей перебіг затемнення з великою точністю розраховувався науковцями заздалегідь [4].

Одну із статей під назвою «Таємниці гарячої планети» журнал «Наука і суспільство» в № 8 1969 рік С. К. Всехсвятський присвятив планеті Венера. Цю планету дослідники вивчали багато століть. Зокрема її спостерігав ще Гіппарх у II столітті до нашої ери, складаючи каталоги яскравості зірок.

У радянський період було доведено, що Венера обертається навколо осі у зворотному напрямку з періодом 250 діб [5]. Також автор статті зазначив, що в жовтні 1968 році після запуску станції «Венера-4» було з'ясовано багато питань, та на той час ще залишалось не з'ясованим головне: яка природа твердої поверхні Венери, та що спричиняє високу температуру її атмосфери.

Цікаві статті і члена Академії наук УРСР М. П. Барабашова знайшли поважне місце у журналі «Наука і суспільство». В своїй статті «Нове про планети» журналу «Наука і суспільство» (№ 3, 1951 р.), автор говорить, що планети – такі ж темні і кулясті як Земля. Дослідник поділяє планети на дві групи. До першої – належать чотири найближчі до Сонця, до другої – чотири далекі планети. В порядку віддаленості від Сонця автор зазначає, що планети розташовані так: Меркурій, Венера, Земля і Марс. За Марсом ідуть планети другої підгрупи – гіганти Юпітер, Сатурн, Уран і Нептун, а вже за Нептуном іде планета відкрита у 1930 році Плутон. Дослідження фізичних умов на

планетах особливо широко розгорнулося в СРСР. Радянські астрономи, вивчаючи спектри планет, розподіл яскравості на їх поверхнях, а також поляризацію відбитого ними сонячного світла, здобули досить ясне уявлення про ті умови, які існують на різних планетах, і з'ясували питання про можливість життя на них. Особливо багато зробили такі науковці як: член-кореспондент Академії наук СРСР Г. А. Тихов, який вперше почав фотографувати планети, В. В. Шаронов, А. В. Марков, Н. Н. Ситинська і ряд інших.

Журнал містить інформацію про розвиток зарубіжної космічної науки, зокрема, стаття під назвою «Місяць і люди» завідувача відділу фізики Місяця та планет Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР Едгарда Яновицького в журналі «Наука і суспільство» за 1969 рік, № 10. Подорож людини на місяць, згадує автор у своїй статті, довела передусім те, що людина може, принаймні певний час, жити і працювати на іншому космічному тілі. Водночас вона й дала перші матеріали для безпосереднього вивчення Місяця. Робота над цією програмою розпочалася в США наприкінці 1960 - х років. Було прийняте рішення здійснити політ людини на Місяць і його успішне повернення на Землю протягом найближчих десяти років. Улітку 1962 року після тривалих дискусій прийшли до висновку, що найбільш ефективним і надійним способом є вивід на навколomisяцеву орбіту комплексу в складі командно - обчислювального модуля, до складу якого входять командний і допоміжний модулі, і місячного посадкового модуля. Аналіз перших проб місячної речовини, доставленої на Землю, показав, що в цих породах менше заліза і більше титану, ніж це характерне для земних мінералів [6]. На той час це був лише початок вивчення Місяця, який в майбутньому дозволить розв'язати багато проблем його походження.

Висновки. У даному огляді неможливо вичерпно розповісти про всю практичну і наукову діяльність учених по вивченню космосу, але опубліковані матеріали в журналі «Наука і суспільство» свідчать про активну

участь радянських учених, колективів астрономічних обсерваторій, серед яких була і Київська, в дослідженні сонячної системи.

Відкриття вчених, відображених у журнальній публіцистиці, свідчать про те, що людство в 1950 – 1960-х рр., зробило важливий крок в науково-технічному прогресі. Водночас значна частина наукових відкриттів в умовах «холодної війни» підпорядковувалася вирішенню оборонних завдань, забезпечення військово-космічного паритету між СРСР і США. Останнє відволікало величезний науковий потенціал країни від використання його для розв'язання завдань мирного освоєння космосу, вирішення нагальних проблем розвитку економіки та соціальних програм.

Журнал «Наука і суспільство» слугує важливим публіцистичним джерелом вивчення розвитку вітчизняної науки про космос в 1950-х – 1960-х рр., справжнім літописом ходження людства в нову космічну еру.

Література:

1. Указ Президії Верховної Ради Української РСР // *Наука і суспільство*. – 1976. – № 5. – С. 1.
2. Всехсвятський С. К. Досягнення радянської астрономії // *Наука і суспільство*. – 1951. – № 8 – с.19 – 21.
3. Всехсвятський С. К. Вивчення сонячних затемнень // *Наука і суспільство*. – 1954. – № 10 – с.21 – 23.
4. Лепський М. М., Назарчук Г. К. Повне сонячне затемнення // *Наука і суспільство*. – 1954. – № 2 – с.25 – 26.
5. Всехсвятський С. К. Таємниці гарячої планети // *Наука і суспільство*. – 1969. – № 8 – с.6 – 8.
6. Едгард Яновицький. Місяць і люди // *Наука і суспільство* – 1969. – № 10. – с.16 – 18.

References:

1. *Ukaz Prezhydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR // Nauka i suspilstvo. – 1976. – № 5. – S. 1.*
2. *Vsekhsviatskyi S. K. Dosiahnennia radianskoi astronomii// Nauka i suspilstvo. – 1951. – № 8 – s.19 – 21.*
3. *Vsekhsviatskyi S. K. Vyvchennia soniachnykh zatemnen // Nauka i suspilstvo. – 1954. – № 10– s.21 – 23.*
4. *Lepskyi M. M., Nazarchuk H. K. Povne soniachne zatemnennia // Nauka i suspilstvo. – 1954. – № 2 – s.25 – 26.*
5. *Vsekhsviatskyi S. K. Taiemnytsi hariachoi planety // Nauka i suspilstvo. – 1969. – № 8 – s.6 – 8.*
6. *Edhard Yanovytskyi. Misiats i liudy // Nauka i suspilstvo – 1969. – № 10. – s.16 – 18.*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ БУНТ NATŪRA NATURĀTA
У ГОГОЛЯ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА
доктор філологічних наук, Абрамович С. Д. 5

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ГАСТРОНОМІЧНИМ
КОМПОНЕНТОМ У ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ НІМЕЦЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)
Лапиніна О. Л. 22

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ В КУРСЕ
ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В
ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ
Юзвяк И. П., Яремчук С. М. 32

РОЗДІЛ ІІ. ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

МОНАСТИРІ ХАРКІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХСТ.:
СВЯТОГІРСЬКА ОБИТЕЛЬ
кандидат історичних наук, Гусак Л. В. 44

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИДАВНИЦТВ В УСРР
(20-І РР. ХХ СТ.)
доктор історичних наук, професор, Молоткіна В. К. 55

РОСІЙСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ ТА МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА
РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

доктор історичних наук, Ореховський В. О.

71

ВІДОБРАЖЕННЯ В ЖУРНАЛІ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО»
ДОСЯГНЕНЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ В ПІЗНАННІ
КОСМОСУ

кандидат історичних наук, Логвинюк Т.

95

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ»
SCIENTIFIC JOURNAL
«PARADIGM OF KNOWLEDGE: HUMANITARIAN ISSUES»**

Підписано до друку 20.02.2016
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: paradred@gmail.com

